

The Role of Ornamentations in Retrieving Iranian-Islamic Identity of Urban Façades; Case Study: Mashhad's Bala and Paein Khiaban Historical Axes

Maryam Talaei^a- Mojtaba Ansari^{b*}- Fatemeh Dorjvar^c

^a Ph.D. Candidate of Architecture, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

^b Associate Professor of Architecture, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran (Corresponding Author).

^c Instructor of Architecture, Faculty of Art and Architecture, Islamic Azad University, Azadshahr Branch, Golestan, Iran.

Received 13 September 2017; Revised 10 December 2017; Accepted 01 May 2018; Available Online 18 March 2020

ABSTRACT

Due to the contradiction emerged between Iranian traditions, Islamic culture and modernization in recent decays, the following questions have been raised; where is the position of our indigenous culture and religious values? And how should architecture and urbanism, which are the explicit expression of such values behave? Meanwhile, urban facades, as part of the cityscape, which convey the cultural concepts and stabilize the urban identity, as well as Islamic ornamentations, which were inseparable parts of the architecture and city in past, play a key role in this regard. The present study is descriptive-analytical research which is carried out using field studies in form of direct observation, as well as library studies. This research evaluates the position of Islamic ornaments of the urban façade using an adaptive-comparative method and scrutinizes their roles in stabilizing the Iranian-Islamic identity. Hence, the historical facades of Bala and Paein Khiaban alleys are studied in terms of colour, material, types of ornamentation, and the location on the façade. Then, the role of these façades in stabilizing Iranian-Islamic identity is evaluated based on the Indicators of Islamic Culture including beliefs, social life, and indigenous values. The results show that the ornaments of the mentioned facades, which are all two-story with the flat skyline, are mainly geometrical ones. The applied materials are brick as well as Moaghelli and Moarragh tiling mostly used in the upper part of the building facade. These ornaments play a noticeable role in retrieving various aspects of Islamic values in urban facades and cityscape.

Keywords: Ornaments, Iranian-Islamic Identity, Urban Facades, Cityscape, Bala and Paein Khiaban.

* E_mail: ansari_m@modares.ac.ir

1. INTRODUCTION

City and urban spaces, due to the process of development based on globalization during the 20th century, have been experienced considerable changes and transformations; This process leads to an identity crisis. Accordingly, the relation between the past and the present of urban spaces were disrupted, and the meaningful relationship between human and its residential environments, as well (Daneshpour, 2005, p. 54). Meanwhile, what is regarded as a crucial concern in various aspects of the culture and affects art, architecture, and cityscape as the expression of the cultural issue, is the identity crisis. This fact is due to the encounter between Islamic culture and civilization, especially in Iran, with global culture, which raises the following questions: What are the valuable and original characteristics of Iranian-Islamic culture and who is Iranian? That is why, nowadays, evaluating our cultural identity and self-consciousness is essential more than ever. The Iranian-Islamic culture and identity represent the cultural characteristics of this country (Iran). This should be epitomized in all aspects of life, specifically in architecture and urbanism fields (Mahdavinejad, Bemanian, & Khaksar, 2010, p. 114). Although the discussion of identity is as old as human life, its study in the cityscape has not the same history. Since the concept of identity encompasses the historical connection to the past, and the human's perception of the city is based on the physical aspects and essentially material environments, the city form has to encompass the past. If there are not any symbols of the past in the city, its identity will fade (Atashinbar, 2009, p. 51). In Iranian cities related to the Islamic era, urban ornaments were regarded as impressive elements of the cityscape. Various examples can be found in different cities such as Isfahan, Yazd, Tabriz, Mashhad, etc. Ornaments in Islamic art and architecture has a specific role (Ansari, 2002, p. 59). In the Islamic era, urban facades kept their unity in all aspects and bestowed a harmonious scape to the citizens through having the same height and sometimes the skylines with a tipping point such as mosque's dome. However, the buildings, with various functions and façade patterns, acted in unity to create a harmonious cityscape. Meanwhile, ornamentations used in the Islamic era in Iran are so effective in retrieving this unity, since, with their various forms, colors, and materials, they provide a unified and harmonious cityscape while bestowing a specific character to every single building.

is the present study aims to explain the concepts of "identity" and "cityscape identity" in order to investigate the role of urban facades in identifying the city as well as to scrutinize the position of ornaments related to Islamic era in Iran in stabilizing the identity. To this end, this study investigates the historical facades of Mashhad's Bala and Paein Khiaban Rasteh (Alleys) in terms of ornament to assesses the level of ornaments' role in retrieving and maintaining the Iranian-Islamic identity.

2. RESEARCH METHOD

on the present study is a descriptive-analytical research was carried out by library study. At the first step, to obtain the theoretical background, the concepts of cityscape, identity, and aesthetics were studied from the Islam perspective and based on Islam culture and the role of ornamentation in identifying the cityscape was scrutinize by investigating and analyzing the information, documents, pictorial and internet sources. This research also evaluated the position of Islamic ornaments of the urban façade with the adaptive-comparative method and investigated their role in stabilizing the Iranian-Islamic identity. Afterward, with the presence of the authors in Paein and Bala Khiaban Alleys and direct observation, the urban facades of the mentioned alleys were described and analysed. Then, the ornaments of these urban facades were investigated in terms of the retrieval of the Islamic culture and identity based on the principals applied to realize the Islamic culture in the urban facades.

3. RESEARCH BACKGROUND

No comprehensive and direct research has been conducted on the role of Islamic ornaments in identifying urban facades, but abundant research has been conducted on ornaments, ornamentation techniques and methods, and the history of each techniques. Some of the studies have investigated ornament types such as arabesque, Khatei, and geometrical ornaments. In the introduction of his book entitled "Architectural Decorations of Iran in Islamic Period", Mohamad Yousef Kiani referred to the continuous use of the ornamentation methods common in the ancient Iran for decorating architectural monuments the Islamic era. Additionally, Mahdi Makinejad has reviewed all studies conducted on decoration type in a historical period or a certain type of decoration used or a distinctive monument from this perspective in his book entitled "Persian art history in Islamic period: architectural decorations". Meanwhile, Morteza Goudarzi investigated the ornamentations of five historical monuments related to the Qajar era in Tehran and described the features of decorations used in this era in his book entitled "Mirror of imagination, Analysis of Architectural decoration of Qajar Period". Moreover, there are research projects which have developed data, mapped walls, and investigated them. Among them, we can refer to the research project entitled "Body construction of historical-cultural axis of Tarabiat Street" which was carried out in the Research Center of Tabriz Islamic Art University by Zamani and his colleagues and the research project entitled "Investigation of Mashhad's Historical Urban Façade in terms of Ornamentation, Material, and Construction Techniques" by authors and their colleagues, in which the materials, ornamentations and techniques used to construct Mashhad's Bala and Paein Khiaban alleys were investigated.

4. EXPLANATION OF THE CONCEPTS OF IDENTITY AND CITYSCAPE IDENTITY

In addition to literally defining identity using the first name, surname, father name, and other characteristics the person is known by them, Amid Persian dictionary defines the identity as the truth of an object or a person that includes its or his/her intrinsic attributes: character, nature, existence, and entity (Amid, 1984). Moreover, in Dehkhoda dictionary, the word “Hova (He)” has been presented to express the root and origin of the word identity. Sometimes, identity indicates the external existence and sometimes the nature with individuation and is defined as “partial truth” (Dehkhoda, 1958, p. 23596). In the Persian mystical literature, the most comprehensive meaning of “identity” is the absolute essence, and thus it has been sometimes represented with the meaning of existence and being (Rahimzadeh, 2000, p. 263).

Like any other human work, an identity can be considered for the city and the human living environment. In addition to having roots in the human identity and thought, the urban identity strengthens the historical identity, cultural identity, functional identity, physical identity, natural identity, religious identity, and human identity (Naghizadeh, 2007, pp. 350-362). Considering the identity exists in historical monuments, Alexander says: “The identity in these monuments is neither due to the being historical nor being primary of their construction process (Alexander, 2002, p. 457). In defining the environmental identity, some city planners, such as Kalen, further emphasize the physical design styles, details, properties, prominences, and methods through which the spaces and monuments are formed. In fact, this perspective can be considered as a classic, mental-rational perspective in urban design. In his book entitled “Good City Form”, Lynch defines identity with a very simple meaning i.e., place: Identity means the extent to which a person can identify a place as a place distinct from other places such that it has a specific and unique character (Lynch, 2002). Considering all aspects related to identity types and orders, various factors and elements can be considered as the identical signs of a city or architectural element: the identical components of the city can be classified into two main groups: “form” and “content”. Of course, other names can be selected for these two groups, including the appearance and inside, apparent and hidden, physical and conceptual, and objective and subjective. In the first group i.e., form traits, we can refer to the sign, size, number, population, cleanliness, pollution, performance, crowdedness, etc. and in the second group i.e., content traits, we can refer to topics such as symbols, meaning, history, public culture, performance, behavior, beauty, purity, etc., (Naghizadeh, 2007, pp. 351-361).

4.1. View of Urban Facades

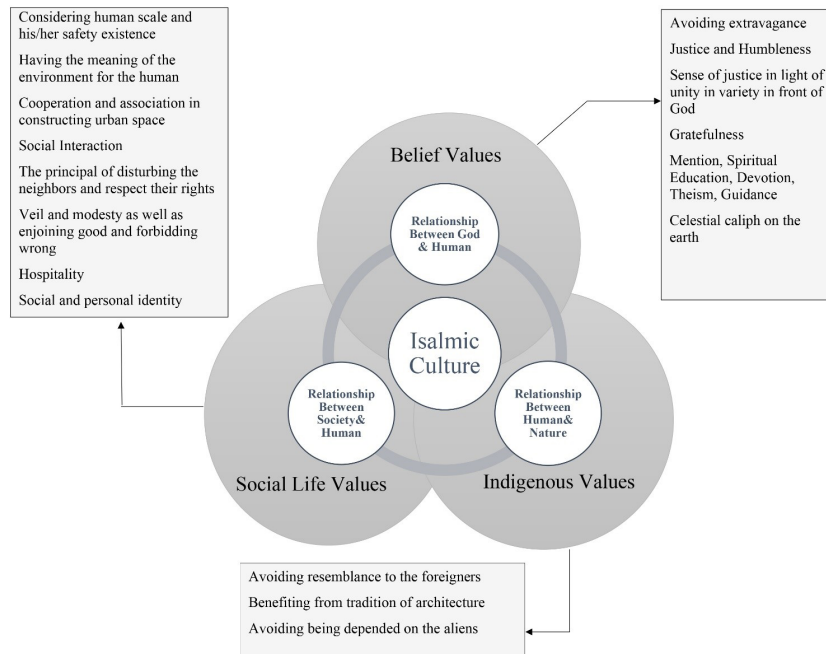
The current city is a space in which human experiences his perceptions of the world. Accordingly, the city as a new element for the next generations, is regarded as part of the environment that plays a role in making their mentality (Mansouri, 2007, pp. 49-50). From Schultz’s points of view, the sense of space and perception of the environment have been tied with memories. He seeks part of the place meaning in human’s experiences and mental states. For him, the place is the same vital space, being alive both in particular and general sense ((Norberg – Shulz, 2003, p. 73). Among urban spaces, streets constitute the most important, sensitive, and largest spaces of a city (Bahreini, 2008, pp. 6-5). According to John Lang, the quality perceived from the city depends on the quality of its streets more than anything else (lang, 2007, p. 130). One of the most important urban physical elements affecting urban space by citizen and strengthening the sense of place is the composition of the buildings’ façades, and in other words, the “urban façade”. To put it differently, the city is a common visual platform that all citizens faces it inevitably every day and should use it (Tashakkori, 2013, p. 3). Meanwhile, the façade is the interface between the building walls and public space which is not only the surface, and can embrace more or less prominent volumetric elements proportional to the building form (Deilmann, Bickenabach, & Pfeiffer, 1987, p. 23). The urban facades can be investigated from several aspects: a. the wall elements and organization of these elements with regard to the general goals and environmental perception, b. the consistency of the wall with citizens’ needs, activities, and behaviors, and c. the legalities related to the construction and maintenance of urban walls with regard to the goals of preservation of the cultural continuity and types of utilizations (Tabatabaei, 2011).

4.2. Explanation of the Concept of Iranian-Islamic Identity and Urban Facades

Islamic-Iranian identity is an issue that should be present in all aspects of life as well as the fields of architecture and urbanism. Undoubtedly, Islam, as the heritage inherited from the prophet Muhammad (PBUH), is one of the main elements constituting our today’s identity such that when about it comes to Islamic-Iranian culture, we mean the cultural system that embraces other elements because in this culture, the criterion of familiarity is adaptability with monotheistic values or at least lack of inconsistency with it (Moftakhari, 2014). Iranian traditional architecture basics refer to the principles and values that firstly root in the religious and spiritual beliefs of Iranians, and secondly, guide the authors of prominent architectural and urban works without historical interruption due to Iranians’ practice, truth-seeking, and modernism, in contact with other civilizations, based on Islamic-Iranian

worldview, in the cultural context and with permanent purification and evolution, and thirdly, can be referred as constant principles (Naghizadeh, 2000, p. 80). In their research conducted based on the characteristics of Islamic culture originated from Islamic worldview and ontology, Naghizadeh et al., (2010) developed a

framework to investigate the effect of these cultural principles on urban facades. The characteristics of Islamic culture, that are formed based on the relationship of human with God, society, history, and nature, are classified into believable, socials, and indigenous values (Figure 1).

Fig. 1. The Principles of Islamic Culture
(Retrieved From Naghizadeh, Zamani, & Eslam, 2010)

The urban walls façade is of the first layers the people face in the city. It is one of the main elements of the city used in conveying the cultural concepts and reading the city identity. Behind urban facades, all buildings indicate the cultural goals of their society at the architectural scale. Among Islamic concepts, three fundamental concepts: the transmission from plurality to oneness (important slogan of monotheism and theism), the transition from appearance to inside (important slogan of resurrection in Islam), and the transition to the lofty goals of life (embracing two aspects: monotheism and resurrection) are regarded as the bases whose concepts are physically expressed in different ways by art and architecture (Noghrehkar, 2015, pp. 331-332). The knowledge of architecture forms social values and beliefs, social culture, traditions and values as the urban façade, and the urban facades show the values created by coexistent traditions, such as generosity, pleasantness, trueness, and the unconditional sense of confidence and respect to others (Falamaki, 2006).

4.3. Ornaments of Iranian Architecture in the Islamic Era and the Identity of the Urban facade

Hossein Nasr, in his book entitled "Islamic art and spirituality", wrote about the beauty and its relation

with the artwork form as follows: the artist's task is to translate the Islamic principles into aesthetic language; conveying them to forms and themes should be realized in structures and be used in decorating all objects, from altars, palaces to the most humble home appliances (Nasr, 1996). Motahhari divided the aspects of aesthetics into three categories including tangible, intangible and rational beauties (Motahhari, 1993). Tending to decoration is one of human's inherent demands required for his social life and given to him by God (Ansari, 2002, p. 66). This matter is mentioned in the verses of the Qur'an including Surah Al-A'raf, verses 31 and 32: O Children of Adam! Have your embellishments at every place of worship. Eat and drink, but do not be extravagant. Surely, He does not love the extravagant (verse 31) and Say: "Who has prohibited the embellishment of Allah which He has brought forth for His servants and clean things from the provision"? That is for those who believe (who are âmenû, who wish to reach Allah before death) in the life of this world. And exclusively for them on the Day of Resurrection as well. Thus, do we explain the Verses individually for people who know (verse 32) (Pourseif, 2013, p. 407; The Noble Quran, 2020). Hillenbrand, in his book entitled "Islamic architecture", expounded that Islamic buildings include aesthetic aspects through applying mathematics, sense of hierarchy, a tendency towards symbolism, excessive love to embellishment

which is more than mere pretense (Hillenbrand, 2001). The ornaments are considered inseparable element of Islamic architecture, discussing Islamic architecture without considering the ornaments is incomplete, since most parts of the Islamic architecture are dedicated to the ornaments that play a noticeable role in realizing the objectives of Islamic architecture and even in its formation and durability (Makinejad, 2002, p. 68). With the beginning of the historical period and development of human civilization, the ornamentation drew more attention to itself, accordingly, the integration between ornaments with architecture has been grown (Makinejad, 2010; Bemanian, Momeni, & Soltanzadeh, 2012). Among the Islamic motifs, geometric ones were highlighted in terms of their importance as a metaphor of celestial unity. For example, Nasr, in his book entitled "Science and Civilization in Islam", claimed that the Muslims' love towards mathematics, especially geometry, is directly related to the gist of Islam's message, which is monotheism. Burckhardt, in the preface of the book "Geometric Concepts in Islamic Art" by El-Said; Ayşe Parman, regards the sacred geometry of the Islamic art to the concept of monotheism: the basis of this geometry is circle which is the image of an infinite whole and it becomes a pitched polygon if divided equally. These polygons may be converted to several star-like polygons and expand in a proportionate and harmonic manner (Necipoğlu, & Al-Asad, 1995). Inscriptions and manuscript ornaments in general have a noticeable role in transferring the Islamic culture. With the beginning of the Islamic era in Iran, previous scripts have been replaced by Arabic scripts that benefited from plentiful attention and sanctity (Makinejad, 2010). Meanwhile, the ornaments should be applied on urban wall façade in such a way that they bring unity and harmony and promote the culture and identity of the society. On the contrary, applying the ornaments in an urban facade improperly makes the cityscape losing its unity, identity and causes visual disturbance as well. So, the ornamentation should be harmonized and not bring visual disturbance for the facade (Tabatabaei, 2011, p. 32). On the other hand, since conceiving the cityscape has the highest dependence on the vision among the other sense, most of the cityscape is conceived by this sense (Parvizi, Ansari, & Salehi, 2012). Hence, ornaments of the urban facades, which are a combination of various patterns and colors, can play a considerable role in the citizen's perception of the city.

According to the beliefs in Islamic culture (Figure 1), Naghizadeh et al., (2010) proposed some principals for designing the building facades by which one can analyze the role of the ornaments: 1) The use of ornaments in the Islamic period based on the principle of avoidance of futility was not merely aesthetic and the issues such as strength and stability against atmospheric conditions were considered. Besides, the ornaments were basically applied in Iranian architecture in the Islamic era by local materials since

self-sufficiency is regarded as an important pillar of this architecture. Hence, brickworks, tiling and other ornamentation with different materials originated from their local context. 2. Justice and humbleness: in Iranian ornaments related to the Islamic era, especially on urban facades, despite encompassing variety and differences, considerable homology was observed on the building facades, showing respect to the whole city context and neighborhoods as well as avoiding any grandstanding among the other buildings. 3. Sense of justice under the shadow of unity in plurality and thralldom: Islamic ornaments, despite having variety in patterns and colors, have given harmony and unity to the urban facades due to being applied in geometrical, Eslimi or Khotaei forms. 4. Mention, spiritual education, thralldom, theism, guidance: Islamic ornaments, especially inscriptions, due to including Quranic spiritual senses, can be effective in educating human beings in the best way. 5. Celestial caliph on the earth: Islamic ornamentations, due to their various forms and colors, represent God's Soul in the building while conveying the koranic concepts and educating human beings.

In relation to the social life, considering the human scale in applying the ornaments is observed. For example, the ornamentations mostly applied in the mosques' domes are less detailed in comparison to the walls and surfaces located nearer to the audience. Preserving personal and collective rights is another issue that can be considered in the study of ornaments. Islamic ornaments, despite having a variety in their design, a wide range of patterns including Geometrical, Kohtaei, and Eslimi, as well as including inscriptions, can bestow specific identity to each specific building and concurrently provide unity and harmony between all the buildings. Using harmonic and appropriate colors can help to this matter. In revival and preservation of indigenous values, Islamic ornaments, in spite of their potential for making changes during their design process, contain historical values and preserve indigenous values, avoiding resemblance to and dependency on foreigners.

5. BALA AND PAEIN KHIABAN ALLEYS IN MASHHAD

Until the early 1950s, Mashhad had only one street like Char-Bagh, extended from west to east and constructed by Abbās the Great (the 5th Safavid Shah of Iran). This street was concurrent with the construction of Atigh Courtyard (Sahn) in the Safavid era, as a Char-Bagh with four lines of trees and a stream of water in the middle of the street. In 1638, its constriction was commanded and it was finished in 1645. The west side of it was named "Bala Khiaban" or "Khiaban-e Olia" and its east side was "Paein Khiaban" or "Khiaban-e Sofla" extended from the refuge (bast in Persian) of Paein khiaban towards the east, to Panj-Rah Street (Figure 2). There have been several maps of Mashhad

the first of which was provided by Khanykov in 1858 (Khanykov, 2016). The second map dated to 1876 and produced by MacGregor (MacGregor, 1999). After Herat and Qazvin, Mashhad's street was the third street construction experience in Iran. The direction of this street was north-east to south-east and two gates belonged to Bala and Paein Khiaban were built at the beginning and end of this street (Mahvan, 2004, p. 461; Rezvani, 2005, p. 227).

Haghighat bin et al., regarding the designs of this street (Bala and Paein Khiaban) and Char-bagh in Isfahan, express: They follow the same principals for providing a multi-functional urban public space with the street form. They also stated that these principals were proportionate with the spatial situation and the elements in the site, so they had different forms (Haghighat bin, Ansari, & Pourjafar, 2009, p. 50).

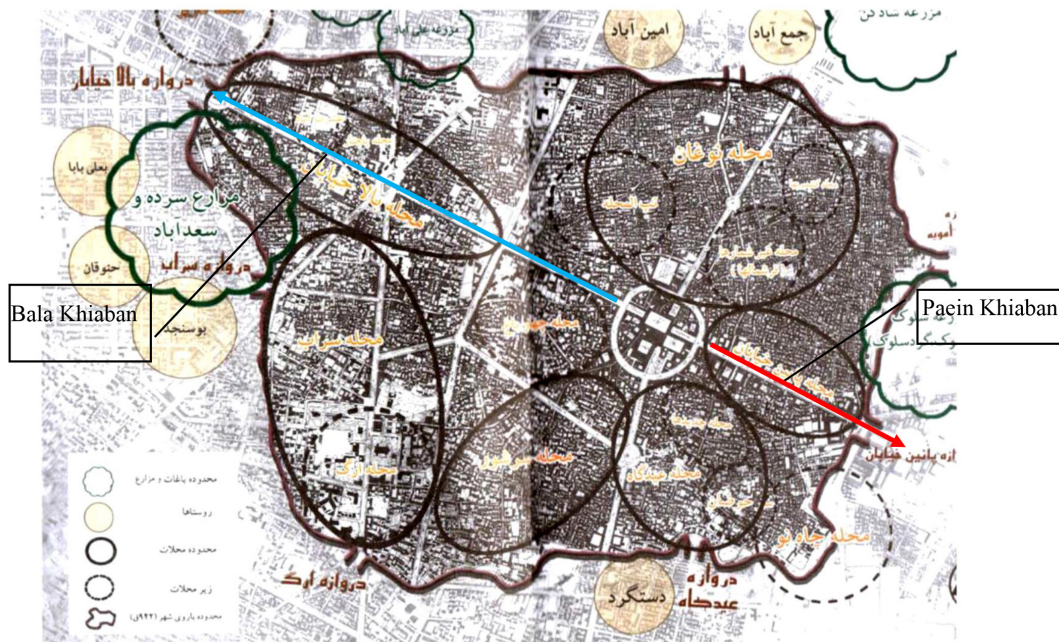

Fig. 2. Mashhad's Map in Qajar Era

In This Map, Paein Khiaban Is Marked with Red Lines, While Bala Khiban with Blue Ones by Authors. (Rezvani, 2005)

From Safavid until early Pahlavi era, Mashhad's Bala and Paein khiaban alleys were the only main streets of the mentioned city. In the early part of the Pahlavi period they were linked with each other by building two squares, North square built in 1930 and South square in 1931, to facilitate the vehicle traffic (Seyyedi, 2009). This issue resulted in building beautiful two-story buildings around the squares. Although both of these streets were built in the Safavid era, in the next periods especially Qajar and Pahlavi, experienced some changes. At the end of the Qajar period, the owners of buildings on both sides of this street and shopkeepers violated street privacy and reduced its width. At the time of deceased Asadi, in order to organize the context of Mashhad City and to develop it, before constructing new streets, he commanded shopkeepers and owners who were exceeded the street boundary to recede considering a 28-meter width for the street. Besides, to unify the Balav and Paein khiaban alleys, he commanded to renovate these two streets, collected all the stands and sellers, constructed short walls on two sides of the water stream and made it a beautiful element (Mahvan, 2014, p. 463). Considering the fact that Bala and Paein khiaban

alleys were regarded as the spine of the City, most of the residential and commercial buildings on margins of the streets had valuable facades. Hence, what have been inscribed as historical and valuable facades in the Cultural Heritage Organization of Iran are of these alleys' facades. These are the facades of 15 buildings, as illustrated in Figure 3 considering their location on the street. According to the information acquired from Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism Organization, all of these buildings have certificates which were inscribed with their previous or current owners' names or their addresses.

Fig. 3. Mashhad's Bala and Paein Khiaban Façades' Views Registered in Cultural Heritage Organization. (The Authors Based on Afifi, Talaei, 2014; Achieve of Iran's Cultural Heritage Handicrafts and Tourism Organization)

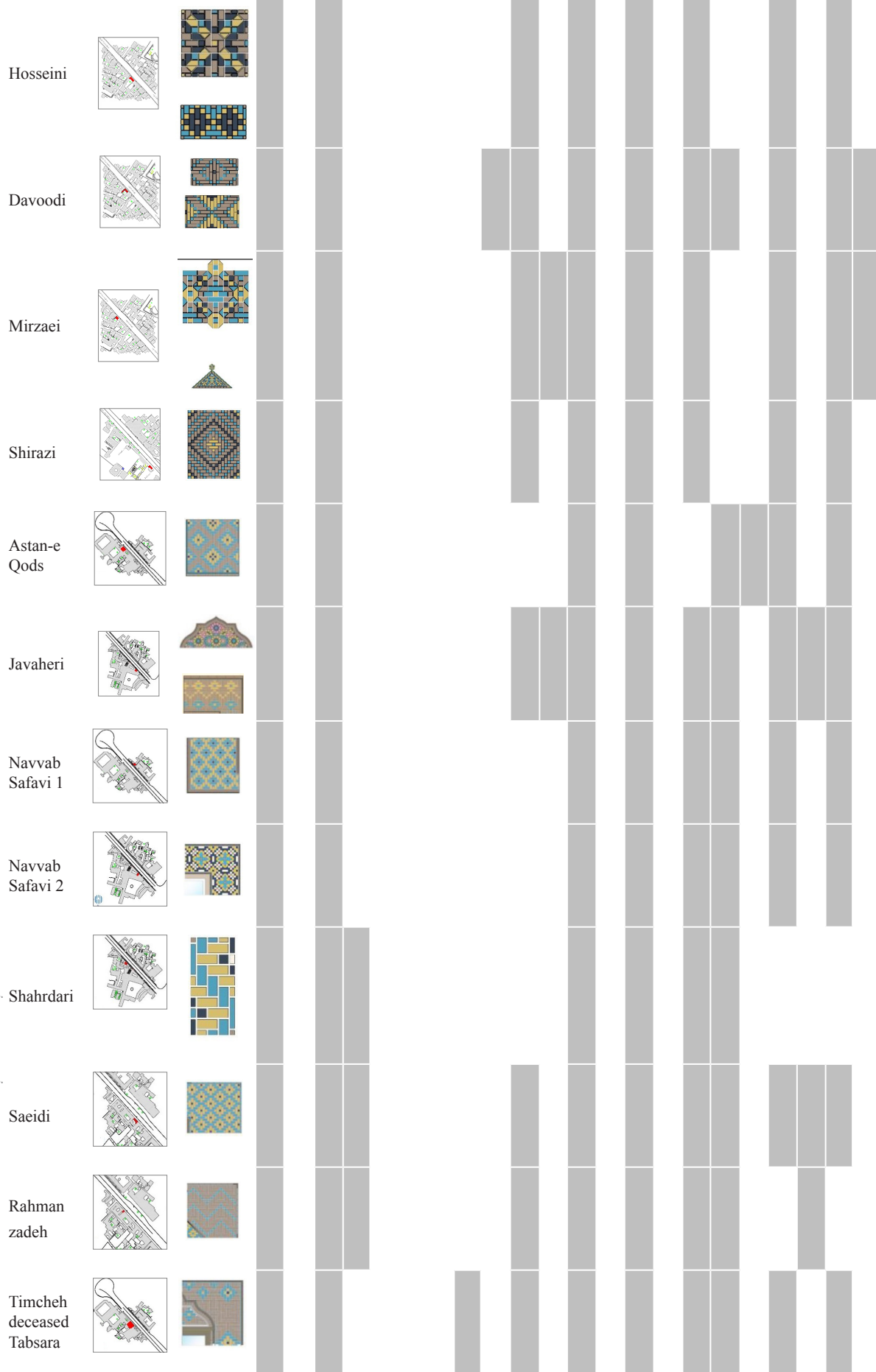
6. STUDY OF THE ORNAMENTS OF MASHHAD'S BALA AND PAEIN KHIABAN FACADES

As abovementioned, 15 buildings of Bala and Paein Khiaban alleys were inscribed by Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism Organization of Iran. All of these buildings are two-story and ornamentations were applied on their upper floor. In Table 1, the location of each building, façade material, types of ornament, their color and patterns are illustrated separately.

Besides, in Figure 4, the information presented in Table 1 is analyzed. It is found that in all buildings, the greatest ornaments were applied on the façade context, followed by window cornice, cymatium, and capital, respectively, and the least ornaments were applied on transom. The material of all of the façades is brick, and brickwork and tiling are used as ornaments on the façades. Among the colors, yellow is used in all of the buildings, followed by turquoise and azure blue with the same degree, brown, grey, pink and white, respectively.

Table 1. The Ornaments of Mashhad's Bala and Paein Khiaban Axes' Façades. This Table Shows the Locations of All Fifteen Inscribed Buildings, Their Ornament Pattern, Ornament Color, Façade Material and the Location of Ornament on Façade

Name	Location	Ornament	Types of Ornament	Location of the Ornament			Materials	Colors							
				Window cornices	Cymatium	Column & Capital		Yellow	Brown	Black	Turquoise blue	Pink	Azure blue	Grey	White
Ajil-chi			Brickwork Plasterwork Tiling Inscriptions Mirror Work Wood Curving Sculpture Transom	Window cornices	Cymatium	Column & Capital	Wood Brick Stone	Yellow	Brown	Black	Turquoise blue	Pink	Azure blue	Grey	White
Dehgahn															
Ghaffarian															

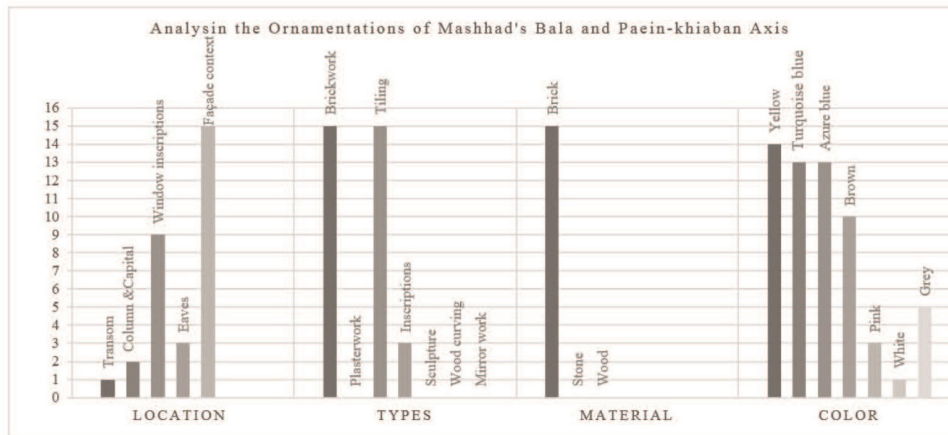

Fig. 4. The Analysis of Ornaments of Mashhad's Bala and Paein Khiaban Alleys Based on the Information Listed in Table 1

In Table 2, the role of ornamentation in realizing the Iranian-Islamic identity is investigated. Moreover, based on the abovementioned principals, the presence of ornaments of Bala and Paein Khiaban and their

role in achieving this objective are analyzed. To do this, the information listed in Tables 1 and 2 has been used to evaluate the presence of ornamentation in these two façades.

Table 2. Investigation of the Role of Iranian-Islamic Ornaments in Identifying the Urban Facades and Analyzing the Potentiality of Ornaments of Bala Nad Paein Khiaban Based on the Abovementioned Principals of Islamic Culture

Islamic Culture	The role of Ornaments in Realizing Islamic Objectives	The Ornaments of Mashhad's Bala and Pain Khiaban Streets	The Level of Impact of Mashhad's Historical Urban Facades on Islamic Identity
Avoidance of Extravagance	The ornaments of Iranian architecture of Islamic era were applied based on the self-efficiency principal, not only in terms of aesthetic aspects but also considering functional objectives. Besides, the applied materials of ornamentation were mainly local, including tiles and brick and where available, wood and stone were used, too.	<ul style="list-style-type: none"> The ornaments of these façades are mostly tiling and brickwork regarded as local materials of the region. The ornamentations provide aesthetic aspects as well as preventing the façades from being destroyed by precipitation. 	Low Average High
Justice and Humbleness	In the urban façades of Iran's Islamic era, the ornaments were applied mainly on distinct buildings especially dome and transom of the mosques, bazars and schools, etc. Hence, the personal buildings did not have any opportunity for show off. On the other hand, due to applying local materials, the ornaments were not regarded as a superiority for one personal building.	<ul style="list-style-type: none"> Due to the homology, i.e. similarity in applied geometric patterns of ornaments, in addition to physical indicators, including flat skylines, close relation between form and the context in all buildings, and same colors in all façades, no special façade is more distinguishable and pretentious than the other façades. 	Low Average High
Belief			
Unity in plurality	The ornaments of Iran in Islamic era, especially geometric ones, including Eslimi and Khotaei, unify the urban façades in terms of formalism by their harmony in from in spite of great variety. Moreover, the ornaments are mostly geometric and centripetal. They approach a focal point in spite of expansion in various directions.	<ul style="list-style-type: none"> Façade scale: since the all ornaments applied in the studied façades are geometrical and enjoy almost the same colors, in spite of the fact that the related patterns are so various, there is unity between all of the studied façades. Single building: In some façades, because of various width divisions, there exist various parts. Accordingly, in less buildings, all of the parts have the same color and patterns, so there is not unity in most of the façades. 	Low Average High

Spiritual Education, Theism	Inscriptions, which are regarded as distinguishable ornaments of the Iranian-Islamic era, mostly contain Quranic concepts, so they play an important role in conveying the celestial meaning to the beholders. Besides, the Eslimi, Khotaei and geometrical ornaments are mostly centripetal and draw human's attentions to the transmission from unity to plurality as well as the presence of the theism.	<ul style="list-style-type: none"> • Applying the inscription containing Quran verses on top of the windows and transoms, conveys the concepts of the celestial concepts and plays an educational role in straightening the sense of spirituality for the audience. • The geometrical patterns, which are the dominant ornaments of the façade, express the unity and are a sign of the theism. 	Low	Average	High	
Belief	Human as Celestial Caliph on the Earth	The Islamic ornaments express the creativity of Muslims which was realized in the material through patterns and concepts.	<ul style="list-style-type: none"> • The ornaments on the studied urban facades shows the artwork of their creator and his soul blown to the material and patterns. 	Low	Average	High
Social Life	Considering Human Scale	Ornaments can break the big scales of the buildings and represent them in urban scale in proportionate to the human scale. The ornaments of mosques' domes which can be seen from far distances, had less details compared to surfaces at lower levels and near distances.	<ul style="list-style-type: none"> • In the studied facades, since the ground floor mostly consists of commercial land-use with wide openings, most of the ornaments were used on the upper level, while still the pedestrians can conceive them. • At the car scale, due to the fast speed of vehicles, only the color of the ornaments is considerable, while applying them on the second floor, at higher height, shows attention to the distance of the beholder. 	Low	Average	High
Maintenance of Collective Identities and Individual Rights		<ul style="list-style-type: none"> • Since the Islamic ornaments are so various, urban facades enjoying them, in spite of miscellaneous patterns of the ornaments, can have their unique identity while having the unity with the other building facade in one urban axis and presenting social identity of the city. 	<ul style="list-style-type: none"> • Each of the building façade in the Bala and Paein Khiaban has geometrical ornaments and benefits from almost the same color with the other facades. Hence, these two alleys present their identity as a whole to the pedestrians. • Some buildings, in spite of the unity of the whole street façade, lack harmony in their divisions as a single façade. This issue makes their identity to become weaker to the extent that various parts of one facade may seem belonging to the different facades. 	Low	Average	High
Avoiding Resemblance to the Foreigners	The ornaments used in Iranian buildings of the Islamic era benefit from the patterns which are abstraction of plant patterns, geometrical and inspired from Quran verses presented on inscriptions. Accordingly, they are so special and prominent and they have less resemblance to the foreign patterns. So, applying them to urban façades makes them independent form non-local patterns. However, providing variety in local patterns can add the creative aspect to them.	<ul style="list-style-type: none"> • Although the studied facades have Gereh-chini ornament as one of the most prominent Islamic ornaments, and tiles and brick were used as local materials in them, applying colors including black, pink, dark yellow and brown are not related to the traditional tiling in Iranian architecture of Islamic era. • The Sun-Lion (Shir-o Khorshid) symbol used in inscription and on the window cornice is of symbols imported to Iran since the Qajar period. 	Low	Average	High	

7. CONCLUSION

Nowadays, cityscape and its role in identifying the city are of great importance. Urban façade is one of the parameters having a noticeable impact on transferring the culture of a city and strengthening its identity and unity. At the present time, in Iran, urban facades, due to lack of dominant principals and lack of harmony in material, skyline and etc., experience indescribable visual disturbance. While, in the past, urban facades and remarkable buildings of the city, such as mosques, had more harmony compared to the current cities. In most of the cities of Iran in the Islamic era, ornamentas played a fundamental role in unifying urban facades. Since the Islamic ornaments, such as inscriptions, contain Quranic verses and narratives, they can best express the Islamic culture and can convey its identifying message to the buildings and the urban facades. On the other hand, the ornaments, such as Eslimi and geometrical patterns, inherently express the concept of “unity in plurality”, which is regarded as one of the profound concepts of Islam to reach monotheism.

according to Figure 4, it can be concluded that in Mashhad’s Bala and Paein Khiaban alleys studied in this research, although a part of their facades is remained, they can express the identity of the Iranian-Islamic urban facades. This is due to the fact that, in terms of physical design principals, there is a noticeable harmony in their skylines, groundline, building form, protrusion, façade outlines, fenestrations, materials, and above all, their ornamentations. However, there are some differences, including the variety in the façade width, which cannot be regarded as a disharmony for

them.

All of the facades are built of brick and in terms of ornaments, all of them include geometrical brickwork and mostly tiling, including Moarragh (Marquetry) and Moaghelli. This is the sign of unity between the studied urban facades. According to Table 2, about the principals used for realizing the Islamic identity by the ornaments, it can be concluded that the ornaments of Balal and Paein Khiaban alleys, in addition to the aesthetic aspects, have a functional role. Moreover, they were constructed using indigenous potentiality and local materials.

On one hand, the harmony between the patterns, material colors and the location of the ornaments on facades represents the consistency, retention of the collective identity and lack of pretension in façade design. On the other hand, according to table 1, despite the harmony between the facades, the design of the ornaments in each single building facade, is specific to that building and shows the personal identity and lack of resemblance to the other urban facades. About the realization of Islamic culture, another principle considered in this research is the human scale as one of the social values. In these urban facades, due to the fact that the ornaments are on the upper part of the facades and have a rational distance to the beholders, it can be inferred that the human scale is considered. Accordingly, they have not excessive details because of their far distance. In general, Islamic ornaments of these facades with geometrical patterns and inscriptions, containing God’s words, are the expression of the spirit of monotheism epitomized in the material and have a considerable role in conveying the Islamic objectives.

REFERENCES

- Afifi, V., & Talaei, M. (2014). Scrutinizing the Mashhad's Historical Urban Façade in terms of Ornamentation, Material and Techniques. Asrar Institute of higher Education and Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism Organization of Khorasan-e Razavi.
- Afshar Naderi, K. (2008). Façade in the Architecture of Iran. *Memar Magazine*, 51, 10-15. <http://www.memarmagazine.com/fa/#magazine>
- Alexander, C. (2002). *The Timeless Way of Building*. (M. Qayyoomi Bidhendi, Trans.). Tehran: Shahid Beheshti University. Printing & Publishing Center.
- Amid, H. (1985). *Farhang-i Farsi 'Amid*. Tehran: Amirkabir.
- Ansari, M. (2002). Ornamentation in Iran's Art and Architecture (Islamic era with Emphasis on Mosques). *Modares Honar*, 1(1), 73-59. <https://www.noormags.ir/view/en/magazine/number/19381>
- Archive of Iran's Cultural Heritage Handicrafts and Tourism Organization
- Atashinbar, M. (2009). The Continuity of Identity in Urban Landscape. *Bagh-e Nazar Journal*, 6(12), 45-56. <https://www.sid.ir/en/journal/ViewPaper.aspx?id=193851>
- Bahreini, H. (2008). *Urban Space analysis*. Tehran: Tehran University Press.
- Bemanian, M.R., Momeni, K., & Soltanzadeh, H. (2012). Comparative Study of Tiling Patterns in Two Isfahan's Mosque- schools: "Madrese Chaharbagh" and "Masjed-Seyyed. *Moatleat Tabighi Honar*, 1(2), 1-16. <https://www.sid.ir/en/journal/ViewPaper.aspx?ID=297164>
- Daneshpour, S.A. (2005). An Introduction to Meaning and Function of Identity of Man-Building Environment. *Bagh-e Nazar*, 1(1), 59-70. http://www.bagh-sj.com/article_1494.html
- Deilmann, H., Bickenabach, G., & Pfeiffer, H. (1987). *Living in Cities*. Stuttgart: K. Krämer
- Dehkhoda, A.A. (1958). *Dehkhoda Dictionary Encyclopedia -Loghat Nameh Dehkhoda*. Tehran: College of Science and Literature, University of Tehran.
- Falamaki, M. (2006). *Formation of architecture in Iran and west experiences*. Tehran: Faza.
- Goudarzi, M. (2010). *Mirror of imagination, Analysis of Architectural decoration of Qajar Period*, Research center for Islamic art and culture, Tehran: Soureh- mehr.
- Haghighat bin, M., Ansari, M., & Pourjafar, M.R. (2009). Mashhad khiyaban (Street charbagh) during Safavid dynasty. *Journal of Historical Research*, 1(4), 37-54. http://jhr.ui.ac.ir/article_16500.html
- Hillenbrand, R. (2001). *Islamic Architecture: Form, Function, and Meaning*. (B. Ayatollah Zadeh Shirazi, Trans.). Tehran: Rozaneh Publication.
- Khanykov, N.V. (2016). *Memoire Sur la Partie Me'ridionale de l'Asie Centrale*. (A. Yaghmaei & A. Bigonah). Mashhad: Behnashr Company (Astan Quds Razavi Publications).
- Kiani, M.Y. (1997). *Decorations Reluted with the Iranian Architecture of the Islamic Period*. Tehran: Cultural Heritage Organization press.
- Lang, J.T. (2007). *Urban Design: A Typology of Procedures and Products*. (S.H. Bahreini, Trans.). Tehran: Tehran University Press.
- Lynch, K. (2002). *A Theory of Good City Form*. (S.H. Bahreini, Trans.). Tehran: Tehran University Press.
- MacGregor, S.C.M. (1999). *Narrative of a Journey through the Province of Khorassan and on the N. W. Frontier of Afghanistan in 1879*. New York: Adeg Graphics.
- Mahdavinejad, M., Bemanian, M., & Khaksar, N. (2010). Architecture and Identity-explanation of the Meaning of Identity in Pre-modern, Modern and Post- modern Eras. *Hoviatshahr*, 4(7), 113-122. http://hoviatshahr.srbiau.ac.ir/article_1141.html
- Mahvan, A. (2004). *Mashhad Al -Reza history*. Mashhad: Mahvan press.
- Mahvan, A. (2014). *The History of Ancient Mashhad*. Mashhad: Javdan Kherad press.
- Motahhari, M. (1993). *Eternity of moral Values*. Tehran: Sadra Publication.
- Moftakhari, H. (2014). Iran and Islam: Iranian Identity, Islamic Heritage. *Historical Studies*, 4(2), 93-111. http://historicalstudy.ihcs.ac.ir/article_972.html
- Makinejad, M. (2010). *Persian Art History in Islamic Period: Architectural Decorations*. Tehran: The Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Humanities (SAMT) Press,
- Makinejad, M. (2002). The Role of Ornamentation in Islamic Architecture of Persian tile. *Ketabe Mahe Honar Magazine*, 45(46), 68-71. <http://ensani.ir/fa/article/81275/%D9%86%D9%82%D8%B4>
- Mansouri, A. (2007). Spatial Organization of Iranian City in Tow Periods: Before and after Islam Based on Testimonies of Evaluations of the City of Kerman. *BAGH-E NAZAR*, 4(7), 50-60. http://www.bagh-sj.com/article_67.html

- Nasr, S.H. (1996). *Islamic art & Spirituality*. (R. Ghasemian, Trans.). Tehran: Hekmat.
- Necipoğlu, G., & Al-Asad, M. (1995). *Geometry and Ornament in Islamic Architecture: Topkapı Palace*. Santa Monica: Getty Center for the History of Art and the Humanities.
- Norberg – Shulz, C. (2003). *Architecture: meaning and place*. (V. Norouz Borazjani, Trans.). Tehran: Jan Jahan publication.
- Naghizadeh, M., Zamani, B., & Eslam, K. (2010). Cultural Consideration in Urban Facade Formation (Emphasize on urban facade formation in Iranian Islamic architecture). *Hoviatshahr*, 4(7), 61-74. http://hoviatshahr.srbiau.ac.ir/article_1135.html
- Naghizadeh, M. (2007). Perception of Beauty & Identity of City (in the Light of Islamic Thought). Isfahan: Cultural Recreational Organization of Isfahan Municipality.
- Naghizadeh, M. (2000). Identity of «Iranian Architecture» and «Modernism». *HONAR-HA-YE-ZIBA*, 7, 79-91. <https://www.sid.ir/en/journal/ViewPaper.aspx?ID=58062>
- Noghrehkar, A.H. (2015). *Verses Architecture; an Interpretation of Islamic Intelligence in Art and Architecture*. Tehran: Fekre No.
- Parvizi, E., Ansari, M., & Salehi, M. (2012). Visual Perception of the Color in Urban Fresco (The Effect of Speed in Perception of the Colorful Stains of the City). *Payam-e Mohandes Magazine*, 56, 18-25. <https://www.magiran.com/paper/1048198>
- Pourseif, A. (2013). *The Concise Interpretation of Quran (AL-Mizan and Nemooneh)*. Tehran: Shahed.
- Rahimzadeh, M.R. (2000). The Concept of Identity. Proceedings of the Second Congress on History of Iranian Architecture and Urbanism – Kerman, Bam. Eds. B. Ayatollah Zadeh Shirazi, 3, 261-273. Tehran: Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism Organization of Iran.
- Rezvani, A. (2005). *In Search of Urban Identity Mashad*. Tehran: Ministry of Road and Urban Development.
- Seyyedi, N. (2009). *Mashhad at the Beginning of the 14th Solar Century (Renowned as Maktab Shapoor Report)*. Mashhad: Ahang-e Ghalam publication.
- Tabatabaei, M. (2011). *Urban Facades and their Role in Environmental Quality*. Tehran: Armanshahr, Publishing.
- Tashakkori, A. (2013). The Impact of Urban Facades on Visual Aspects of the City and Citizens (Case Study: Yasuj's Urban Facades in 2012). Paper Presented at National Conference on Sustainable Architecture and Urban Development, Bukan, Iran. <https://www.civilica.com/Papers-SAUD01>
- Zamani, B., Aghajani Refah, M., Khameneh zadeh, H., & Abbasgholizadeh, H. (2008). Organizing the Historical- cultural Axis of Tabriz. Tabriz Municipality (The 8 district) and the Research Center of Building and Urban Context Restoration of Tabriz Islamic Rat University.

HOW TO CITE THIS ARTICLE

Talaei, M., Ansari, M., & Dorjvar, F. (2020). The Role of Ornamentations in Retrieving Iranian-Islamic Identity of Urban Façades; Case Study: Mashhad's Bala and Paein Khiaban Historical Axes *Armanshahr Architecture & Urban Development Journal*. 12(29), 91-103.

DOI: 10.22034/AAUD.2020.102368

URL: http://www.armanshahrjournal.com/article_102368.html

نقش تزیینات در بازیابی هویت ایرانی- اسلامی در جداره‌های شهری، مورد مطالعاتی: راسته تاریخی بالا و پایین خیابان شهر مشهد

مریم طلائی^۱ - مجتبی انصاری^{۲*} - فاطمه درج‌ور^۳

۱. پژوهشگر دکتری معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
۲. دانشیار گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
۳. مربی گروه هنر، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد آزادشهر، گلستان، ایران.

تاریخ دریافت: ۹۶/۰۶/۲۲ تاریخ اصلاحات: ۹۶/۰۹/۱۹ تاریخ پذیرش نهایی: ۹۷/۰۲/۱۱ تاریخ انتشار: ۹۸/۱۲/۲۹

چکیده

در ایران به دلیل تقابلی که در دهه‌های اخیر بین سنت‌های ایرانی، فرهنگ اسلامی و مدرنیته شدن پدید آمد همواره این پرسش مطرح بوده است که جایگاه فرهنگ بومی و ارزش‌های دینی ما کجاست و معماری و شهرسازی که مصداق بارز تجلی این ارزش‌ها هستند چگونه باید عمل کنند؟ در این بین نقش نماهای شهری به‌عنوان بخشی از منظر شهری که منتقل‌کننده مفاهیم فرهنگی و تحکیم هویت شهری می‌باشند و نیز تزیینات اسلامی که در گذشته جزئی جدایی‌ناپذیر از کالبد شهر و معماری بوده است، بسیار حائز اهمیت است. این جستار بر آن است تا با روش تحقیق توصیفی-تحلیلی، بر اساس مطالعات میدانی به صورت مشاهده مستقیم و حضور نگارندگان در بالا و پایین خیابان و مبتنی بر مطالعات اسنادی و مرور متون و منابع تاریخی و تجارب و تحلیل آن‌ها، به بررسی جایگاه تزیینات اسلامی در نماهای شهری با استفاده از روش تطبیقی-مقایسه‌ای بپردازد و نقش آن‌ها را در تقویت هویت ایرانی-اسلامی مورد مذاقه قرار دهد. در این بین جداره‌های تاریخی بالا و پایین خیابان در انطباق با مبانی نظری پژوهش مورد بررسی قرار گرفت و از نظر رنگ، مصالح، نوع تزیین و مکان کاربرد طبقه‌بندی شدند سپس نقش این جداره‌ها بر مبنای شاخص‌های فرهنگ اسلامی اعم از اعتقادی، زندگی اجتماعی، ارزش‌های بومی در تحکیم هویت ایرانی-اسلامی مورد مذاقه قرار گرفت. از ارزیابی مطالعات حاصله نتیجه می‌شود که تزیینات جداره‌های مذکور که تماماً دو طبقه و با خط آسمانی نسبتاً صاف هستند، از تزیینات هندسی کاشیکاری معرق و معقلی به همراه آجرکاری به‌طور عمده در بخش بالایی استفاده شده است و این تزیینات ایرانی-اسلامی نقش قابل توجهی در احیای ابعاد مختلف ارزش‌های فرهنگ اسلامی در جداره‌ها و منظر شهری دارند.

واژگان کلیدی: تزیینات، هویت ایرانی-اسلامی، نماهای شهری، منظر شهری، بالا و پایین خیابان.

۱. مقدمه

این‌که گفته می‌شود مسأله هویت، به این معنی است که در قرن بیستم شهر و فضاهای شهری در سیر تحول فرآیند رشد و شکل‌گیری خود و به تبع تحولات و جریان‌های ناشی از جهانی شدن امور، دستخوش تغییرات و دگرگونی‌های شگفتی شد در این روند رابطه گذشته و حال فضاهای شهری از هم گسسته شد و در ارتباط معنی دار بین انسان و محیط سکونتش فاصله و شکاف ایجاد شد (Daneshpour, 2005, p. 54). در این بین آنچه که امروزه از دغدغه‌های اساسی در ابعاد مختلف فرهنگی که دامنه آن به‌طور طبیعی به تجلی کالبدی این فرهنگ مانند: هنر، معماری و منظر شهری است نیز می‌رسد، بحث بحران هویت است، چرا که در دوره معاصر در اثر مواجهه تمدن و فرهنگ اسلامی بالاخص در ایران از جمله با فرهنگ جدید جهانی، همواره این سؤال مطرح است که مشخصه‌های ارزشمند و اصیل فرهنگ ایران-اسلامی کدام است و ایرانی کیست؟ بدین سبب است که امروزه خودآگاهی و ارزیابی هویت فرهنگی‌مان بیش از هر زمان دیگری ضرورت یافته است. فرهنگ و هویت ایرانی-اسلامی بیانگر خصوصیات فرهنگی و مشخصات این سرزمین است. موضوعی که باید در تمام شئون زندگی، به‌خصوص عرصه معماری و شهرسازی نیز متجلی شود. (Mahdavi, Bemanian, & Khaksar, 2010, p. 114). هر چند که بحث هویت قدمت بسیار به اندازه عمر زندگی انسان دارد ولیکن مطالعه در باب هویت منظر شهری از قدمت چندانی برخوردار نیست. از آنجا که مفهوم هویت، اتصال تاریخی به گذشته را هم شامل می‌شود و ادراک انسان از شهر توسط کالبد و اساساً محیط مادی صورت می‌گیرد، بنابراین شکل شهر نیز می‌بایست گذشته را در برگیرد. چنانچه در محیط و کالبد شهر هیچ نماد و نشانه‌ای از گذشته وجود نداشته باشد، هویت شهر هم کمرنگ می‌شود (Atashinbar, 2009, p. 51).

در شهرهای ایران دوره اسلامی تزیینات شهری از جمله عناصر بسیار اثرگذار در منظر شهری محسوب می‌شدند که نمونه‌های بسیاری را در دوره‌های تاریخی مختلف ایران و در شهرهای گوناگون مانند: اصفهان، تبریز، مشهد، یزد و غیره می‌توان مشاهده نمود. تزیین در معماری و هنر اسلامی نقش ویژه‌ای به خود اختصاص داده است (Ansa, 2002, p. 59). جداره‌های شهری در دوره اسلامی با حفظ ارتفاع یکسان و نیز گاهی خط آسمانی که با بنای شاخصی همانند مسجد به اوج می‌رسد، وحدت خود را در تمام ابعاد حفظ کرده و منظر منسجمی را به مخاطب عرضه می‌دارد. این درحالی است که بناها در عین تنوع در کاربری و نمای شهری، کاملاً در ایجاد منظر شهری یکپارچه و متحد عمل می‌کردند. در این بین تزیینات دوره اسلامی در ایران در حفظ این وحدت بسیار اثرگذار است، چرا که با تنوع خود در طرح، رنگ و مصالح، علاوه بر ایجاد منظری متنوع و شخصیت بخشیدن به تک تک بناها، در

عین حال به ایجاد نظام هماهنگ منظر شهری کمک شایانی کرده و نقش مهمی را در هویت‌بخشی به شهر ایفا می‌کنند. این پژوهش بر آن است تا با تبیین مفهوم هویت، هویت منظر شهری به نقش‌نماهای جداره‌های شهری در ایجاد این هویت پرداخته و جایگاه تزیینات دوره اسلامی ایران را در تحکیم این هویت مورد مذاقه قرار دهد. در این راستا با بررسی جداره‌های تاریخی بالا و پایین خیابان مشهد با تأکید بر تزیینات، میزان نقش آن‌ها را در حفظ و ابقاء هویت ایرانی-اسلامی را بررسی می‌کند.

۲. روش تحقیق

روش تحقیق این پژوهش مبتنی بر روش توصیفی-تحلیلی و مطالعات اسنادی و مرور متون، منابع و تجارب و تحلیل آن‌هاست. در گام نخست جهت دستیابی به مبانی نظری تحقیق و با بررسی و تحلیل اطلاعات، اسناد و منابع چاپی و تصویری و اینترنتی، مفاهیمی چون منظر شهری، هویت و زیبایی‌شناسی، از منظر اسلام و فرهنگ اسلامی مورد بررسی شده و نقش تزیینات در هویت منظر شهری مورد مذاقه قرار گرفت. سپس در فرآیند تحقیق به روش تطبیقی-مقایسه‌ای، با حضور نویسندگان در بالا و پایین خیابان و مطالعات میدانی، به توصیف و تفسیر و ارائه مصداق‌ها از جداره‌های شهری تاریخی و بررسی آن‌ها در نمونه مورد نظر یعنی راسته بالا و پایین خیابان مشهد پرداخته شد و تزیینات جداره‌های مذکور از منظر زیبایی‌شناسی و فرهنگ اسلامی با توجه به شاخص‌های تحقق ابعاد این فرهنگ در کالبد نماهای شهری بررسی شد.

۳. پیشینه موضوع

در خصوص موضوع هویت بخشی تزیینات اسلامی در جداره‌های شهری مطالعات جامع و مستقیمی انجام نگرفته ولیکن در باب تزیینات و تکنیک‌ها و روش‌های اجرا و تاریخچه هر یک از تکنیک‌های تزیین، تحقیقات بسیاری صورت گرفته است که در این بین برخی به مفاهیم تزییناتی مانند: اسلیمی، ختایی و نیز تزیینات هندسی نیز پرداخته‌اند. محمد یوسف کیانی در مقدمه کتاب خود تحت عنوان «تزیینات وابسته به معماری دوران اسلامی»، به موضوع تداوم بهره‌گیری از روش‌های رایج تزیین بناهای معماری ایران باستان در معماری ابنیه دوران اسلامی اشاره کرده است (Kiani, 1997)، همچنین مهدی مکی‌نژاد در کتاب «تاریخ هنر ایران در دوره اسلامی: تزیینات معماری» تمامی مطالعات بر روی نوع تزیینات در یک دوره تاریخی و یا یک نوع تزیین خاص انجام شده و یا در مواردی یک بنای شاخص را از این منظر مورد بررسی قرار داده است (Makinejad, 2010). در این بین مرتضی گودرزی در کتاب خود با نام «آینه خیال» به بررسی تزیینات پنج بنای تاریخی قاجاری در تهران پرداخته و ویژگی‌های تزیینات دوره قاجار را شرح داده است (Goudarzi, 2010).

انواع و مراتب هویت، عوامل و عناصر متنوعی را می‌توان به‌عنوان نشانه‌های هویتی یک شهر یا عنصر معماری نام برد: مؤلفه‌های هویتی شهر در دو گروه اصلی «شکل» و «محتوا» قابل طبقه‌بندی هستند، که البته نامگذاری‌های دیگری از جمله: ظاهر و باطن، پیدا و پنهان، کالبدی و معنایی، عینی و ذهنی را می‌توان برای این دو گروه برگزید در گروه اول بارزه‌های شکلی می‌توان از نشانه، اندازه، تعداد، جمعیت، تمیزی، آلودگی، عملکرد، شلوغی و مانند آن نام برد. در گروه دوم بارزه‌های محتوایی موضوعاتی چون نمادها، معنی، تاریخ، فرهنگ مردم، عملکرد، رفتار، زیبایی، پاکی و غیره قابل ذکر هستند (Naghizadeh, 2007, pp. 351-361).

۴-۱- نمای جداره‌های شهری

شهر حاضر، فضایی است که انسان، ادراکات خود را از جهان در محیط آن تجربه می‌کند. بدین ترتیب شهر به مثابه عنصری جدید، برای نسل‌های بعد، بخشی از محیط به شمار می‌رود که در ساخت ذهن آن‌ها، نقش‌آفرینی می‌کند (Mansouri, 2007, pp. 50-49). از نگاه شولتر، احساس فضا و درک محیط با خاطرات عجین شده است، وی بخشی از معانی مکان را در تجربه‌ها و حالات روحی انسان جستجو می‌نماید. برای او مکان، همان فضای زنده است. زنده بودن هم به معنای خاص و هم به معنای عام (Norberg - Shulz, 2003, p. 73). در بین فضاهای شهری خیابان‌ها مهم‌ترین، حساس‌ترین و بیشترین فضاهای یک شهر را تشکیل می‌دهند (Bahreini, 2008, pp. 6-5) و به گفته جان لنگ کیفیتی که از شهر برداشت می‌شود، بیش از هر چیزی بستگی به کیفیت خیابان‌های آن دارد (Lang, 2007, p. 130). یکی از مهم‌ترین اجزاء و عناصر کالبدی شهری که با شهروند و تقویت حس مکان در فضای شهری مؤثر واقع می‌شود، ترکیب نمای ساختمان‌ها و به عبارت دیگر «نمای شهری» است. به بیان دیگر شهر زمینه بصری مشترکی است که همه شهروندان هر روز به ناگزیر در معرض آن قرار می‌گیرند و بایستی از آن استفاده کنند (Tashakkori, 2013, p. 3). در این بین نما فصل مشترک بین جداره‌های ساختمان با فضای عمومی که صرفاً سطح نیست بلکه متناسب با فرم ساختمان می‌تواند عناصر حجمی کم و بیش برجسته‌ای را شامل شود (Afshar Na-deri, 2008, p. 53). نما به‌عنوان عنصر مستقل معماری زمانی مطرح شد که تأکید بر جهت خاص و حرکت در بنا از طریق تغییر تناسبات و روابط فضایی اهمیت یافت (Deilmann, Bickenabach, & Pfeiffer, 1987, p. 23). در مطالعه جداره‌های شهری می‌توان آن‌ها را در چند جنبه مورد بررسی قرار داد: الف) از نظر اجزاء جداره و سازماندهی این اجزاء در رابطه با اهداف کلی و ادراک محیطی (ب) از نظر همخوانی جداره با نیازهای، فعالیت‌ها و رفتارهای شهروندان و ج) از نظر قانونمندی‌های مربوط به

همچنین طرح‌های پژوهشی وجود دارند که به تدوین اطلاعات، برداشت جداره‌ها و بررسی آن‌ها پرداخته‌اند. از میان آن‌ها می‌توان به طرح پژوهشی «بدنه‌سازی محور تاریخی- فرهنگی خیابان تربیت» که در مرکز تحقیقات و پژوهش دانشگاه هنر اسلامی تبریز توسط دکتر زمانی و همکارانش به انجام رسیده (Zamani, Aghajani Refah, Khameneh zadeh, & Abbasgholizadeh, 2008) و نیز طرح پژوهشی با نام «بررسی پوسته‌ها و جداره‌های تاریخی شهر مشهد از منظر تزیینات، مصالح و تکنیک‌های ساخت آن‌ها» (Afifi & Talaei, 2014) که در آن به بررسی تزیینات، مصالح و تکنیک‌های ساخت بالا و پایین خیابان مشهد پرداخته شده است، اشاره کرد.

۴. تبیین مفهوم هویت و هویت منظر شهری

در فرهنگ فارسی عمید علاوه بر آن که معنای لغوی هویت را آنچه از نام، نام خانوادگی، نام پدر و ویژگی‌های دیگر که شخص بدان‌ها شناخته می‌شود، می‌داند آن را حقیقت شیء یا شخص که مشتمل بر صفات جوهری او باشد؛ شخصیت؛ ذات و نیز هستی؛ وجود نیز تعریف می‌کند (Amid, 1985; 1984). «در لغتنامه دهخدا نیز در بیان ریشه و اصل کلمه هویت، لفظ «هو» آورده شده است. هویت گاه بر وجود خارجی و گاه بر ماهیت با تشخص اطلاق می‌شود که عبارتست از حقیقت جزئی» (Dehk- hoda, 1958, p. 23596). در ادبیات عرفانی ایران، هویت در جامع‌ترین معنا به ذات مطلق گفته می‌شود و از این رو گاه به معنای هستی و وجود آمده است (Rahimzadeh, 2000, p. 263).

برای شهر و محیط زندگی انسان نیز، همانند هر اثر انسانی دیگر، می‌توان هویتی قائل شد، که این هویت ضمن آن که منبعت از تفکر و هویت انسانی است، مقوم آن نیز می‌باشد. هویت تاریخی، هویت فرهنگی، هویت عملکردی، هویت کالبدی، هویت طبیعی، هویت دینی، هویت انسانی (Naghizadeh, 2007, pp. 350-362). الکساندر درباره هویتی که در بناهای تاریخی وجود دارد می‌گوید «هویت در این بناها نه ناشی از تاریخی بودن و نه ابتدایی بودن روند احداث آن‌هاست» (Alexander, 2002, p. 457). برخی شهرسازان مانند کالن، در تعریف هویت محیط بیشتر بر سبک‌های طراحی کالبدی، جزئیات، خصوصیات، برجستگی‌ها و شیوه‌هایی که فضاها و بناها در غالب آن‌ها شکل می‌گیرند، تأکید دارند. این دیدگاه را در واقع می‌توان دیدگاهی کلاسیک و ذهنی- عقلانی در طراحی شهری دانست. لینچ در کتاب شکل خوب شهر، هویت را به معنای بسیار ساده: معنی مکان تعریف می‌کند: هویت یعنی حدی که شخص می‌تواند یک مکان را به‌عنوان مکانی متمایز از سایر مکان‌ها مورد شناسایی قرار دهد، به گونه‌ای که شخصیتی مشخص و منحصر به فرد داشته باشد (Lynch, 2002). با توجه به جمیع جهات مربوط به

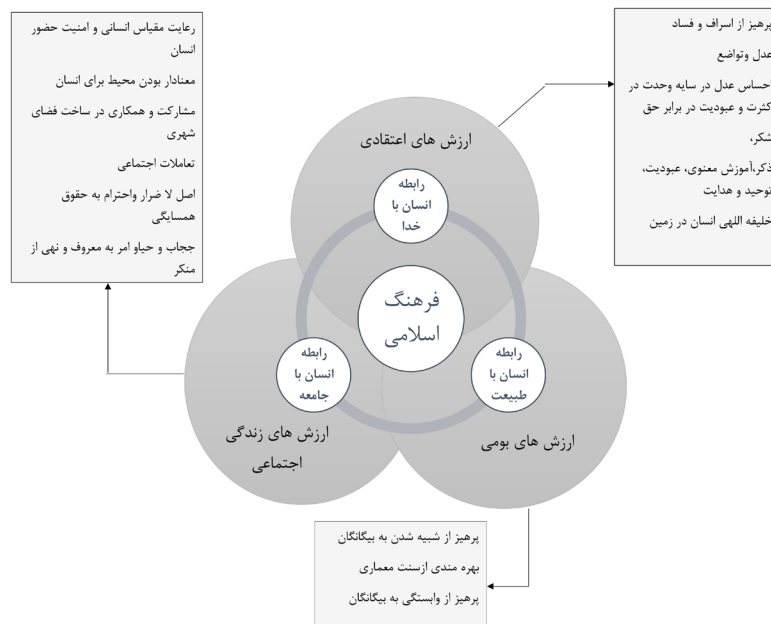
ارزش‌هایی که اولاً ریشه در باورها و اعتقادات آسمانی و معنوی ایرانیان داشته و ثانياً بدون انقطاع تاریخی در اثر ممارست و حقیقت‌جویی و نوگرایی ایرانیان، در تماس با سایر تمدن‌ها بر پایه جهان بینی اسلامی- ایرانی، و در بستر فرهنگ و با پویایی و تصفیه و تکامل دائمی، هدایتگر و راهنمای پدیدآورندگان آثار برجسته معماری و شهری بوده، و ثالثاً می‌توان به‌عنوان اصولی ثابت از آن‌ها یاد کرد (Naghizadeh, 2000, p. 80). نقی زاده و همکاران (Naghizadeh, Zamani, & Eslam, 2010). طی تحقیقی بر مبنای شاخصه‌های فرهنگ اسلامی که از جهان‌بینی و هستی‌شناسی اسلامی برآمده است چارچوبی را به منظور تأثیر این اصول فرهنگی بر نماهای شهری تدوین کرده‌اند. شاخصه‌های فرهنگ اسلامی که بر مبنای ارتباط انسان به خدا، جامعه، تاریخ و طبیعت شکل می‌گیرد در سه ارزش‌های اعتقادی، ارزش‌های اجتماعی و ارزش‌های بومی طبقه‌بندی می‌شوند (شکل ۱).

ساخت و نگهداری جداره شهری در رابطه با اهداف حفظ و تداوم فرهنگی و انواع بهره‌برداری (Tabatabaei, 2011).

۴-۲- تبیین مفهوم هویت ایرانی- اسلامی و جداره‌های شهری

هویت ایرانی- اسلامی موضوعی که باید در تمام شئون زندگی و در عرصه‌های معماری و شهرسازی نیز ظهور یابد. بی‌شک، اسلام، میراثی که از پیامبر گرامی به جای ماند، یکی از عناصر اصلی و سازنده هویت امروز ماست؛ به گونه‌ای که وقتی از فرهنگ ایرانی- اسلامی سخن به میان می‌آید، منظور آن نظام فرهنگی است که عناصر دیگر را نیز در خود می‌گنجاند، زیرا ملاک خودی بودن در این فرهنگ، انطباق‌پذیری آن با ارزش‌های توحیدی یا دست کم عدم میانیت با آن است (Moftakhari, 2014). مراد از مبنای معماری سنتی ایرانی، عبارت است از اصول و

شکل ۱: شاخصه‌های فرهنگ اسلامی

(Retrieved from Naghizadeh, Zamani, & Eslam, 2010)

332). دانش معماری، ارزش‌ها و باورهای جامعه، فرهنگ اجتماعی، سنت‌ها و ارزش‌ها را به نماهای شهری شکل می‌دهد و نماهای شهری ارزش‌های زاده از سنت‌های هم‌زیستی مانند: گشاده‌دستی، گشاده‌روی و بی‌ریایی و حس‌اطمینان و احترامی بی‌قید و شرط را به دیگران جلوه‌گر می‌دارند (Falamaki, 2006).

۴-۳- تزیینات معماری ایرانی در دوره اسلامی و هویت جداره‌های شهری

سید حسین نصر در کتاب هنر و معنویت درباره زیبایی و ارتباط آن با صورت اثر هنری چنین نوشته است: «وظیفه

نمای جداره‌های شهری از اولیه‌ترین لایه‌های برخورد مردم با شهر و از اصلی‌ترین اجزاء شهر در انتقال مفاهیم فرهنگی و خوانش هویت شهر می‌باشند. در پس نماهای شهری تک تک ساختمان‌ها در مقیاس معماری نیز بیانگر اهداف فرهنگی جامعه خویش‌اند. از میان مفاهیم اسلامی سه مفهوم بنیادین سیر از کثرت به وحدت (شعار مهم توحید و خداپرستی، سیر از ظاهر به باطن شعار مهم معاد در اسلام، سیر به اهداف متعالی زندگی، در برگرفته دو بعد توحید و معاد، به‌عنوان پایه‌ای در نظر گرفته می‌شوند که هنر و معماری با راه‌های گوناگون به بیان کالبدی آن مفاهیم می‌پردازند (Noghrehkar, 2015, pp. 331-)

کل نامحدود است که چون به تساوی تقسیم شود به چند ضلعی‌های منتظمی بدل می‌شود. آن چند ضلعی‌ها هم ممکن است خود به چند ضلعی‌های ستاره‌گون تبدیل و پیوسته در تناسبات کاملاً هماهنگی گسترده شوند (Necipoglu, & Al-Asad, 1995). کتیبه‌هایی خطی و در مجموع تزئینات خطی نیز جایگاه ویژه‌ای در انتقال فرهنگ اسلامی دارند. با آغاز عصر اسلامی در ایران، خط عربی جایگزین خطوط نوشتاری قبل شد و به‌عنوان عامل ثبت کلام مقدس الهی از احترام، توجه و قداست فراوانی برخوردار شد (Makinejad, 2010). در این بین کاربرد تزئینات در جداره‌های شهری باید به گونه‌ای باشد که حضور تزئینات باعث وحدت و هماهنگی و تعمیق اشاعه فرهنگ و هویت جامعه شود و بالعکس عدم رعایت نحوه مناسب و اصول به‌کارگیری تزئینات در نماهای یک جداره شهری اغتشاش بصری در منظر شهری، و از دست رفتن وحدت و هویت فضای شهری را سبب می‌شود. لذا تزئینات باید با هم هماهنگ باشند و تزئینات یک جداره در حدی نباشد که باعث اغتشاش بصری در جداره شود (Tabata-baei, 2011, p. 32). از سویی دیگر از آنجایی که درک مناظر شهری بیشترین وابستگی را به حس بینایی از میان حواس پنجگانه داراست. بدین ترتیب بخش اعظم ادراک منظر شهری توسط این حس صورت می‌گیرد (Parvizi, Ansari, & Salehi, 2012). لذا تزئینات جداره‌های شهری که ترکیبی از طرح و رنگ‌های متنوع هستند می‌توانند تأثیر به‌سزایی بر ادراک شهروندان از شهر داشته باشند. بر مبنای اصول اعتقادی در فرهنگ اسلامی (جدول ۲) نقی زاده و همکاران (Naghizadeh, Zamani, & Eslam, 2010). اصولی را برای طراحی نمای ساختمان‌ها تدوین کرده‌اند که می‌توان نقش تزئینات نما را در ارتباط با آن‌ها تحلیل کرد؛ پرهیز از اسراف و فساد: الف. در کاربرد تزئینات ایران در دوره اسلامی بر مبنای اصل پرهیز از بیهودگی صرف مبحث زیبایی‌شناسی صرف در تزئینات مورد نظر نبوده بلکه ابعادی مانند ایجاد استحکام و مقاومت در برابر شرایط جوی نیز بعضاً لحاظ می‌شده‌اند. همچنین کاربرد تزئینات در معماری ایران در دوره اسلامی به‌طور عمده بر مبنای مصالح بومی انجام می‌گرفته زیرا خود بسندگی از ارکان اصلی معماری مذکور است و بدین‌سان اجرکاری‌ها، کاشی‌کاری‌ها و سایر تزئینات یا مصالح متفاوت از بستر بومی خود نشأت می‌گرفته‌اند. ب. عدل و تواضع: در تزئینات ایران در دوره اسلامی بالاخص در جداره‌های شهری علی‌رغم ایجاد تنوع و گوناگونی، همسانی قابل توجهی در نماهای ساختمان دیده می‌شود که بیانگر احترام به بافت کلی شهر و همسایگی‌ها و نیز عدم خودنمایی در میان سایر بناها می‌باشد. ج. احساس عدل در سایه وحدت در کثرت و عبودیت در برابر حق: تزئینات اسلامی با وجود تنوع در طرح‌ها و رنگ‌ها در عین حال به دلیل این‌که غالباً در نماها و جداره‌های شهری صورت تزئینات هندسی و یا اسلیمی و

هنرمند ترجمه اصول اسلام به زبان زیبایی‌شناسی است؛ انتقال دادن آن‌ها به قالب صورت‌ها و مضامین باید در ساختارها تجسم بیابند و در تزئین همه اشیاء از محراب‌ها و قصرها گرفته تا حقیرترین ابزارهای خانگی مورد استفاده واقع شوند» (Nasr, 1996). مطهری ابعاد زیبایی را به سه شیوه زیبایی محسوس، زیبایی غیرمحسوس و زیبایی معقول تقسیم‌بندی کرد (Motahhari, 1993). گرایش به تزئین یکی از نیازهای فطری انسان که لازمه زندگی اجتماعی اوست- به وسیله خداوند در نهاد او قرار داده شده است (Ansari, 2002, p.66). همچنان که در قرآن در آیات ۳۱ و ۳۲ سوره اعراف آمده است یا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ (ای فرزندان آدم! زینت خود را در هر نماز و مسجدی برگیرید و بخورید و بیاشامید، ولی زیاده‌روی نکنید که او اسراف کاران را دوست نمی‌دارد) (۳۱ اعراف) و نیز در آیه ۳۲ همان سوره ذکر شده است؛ قُلْ مَنِ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَ الطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (ای پیامبر! بگو زیورهایی را که خدا برای بندگانش پدید آورده و نیز روزی‌های پاکیزه را چه کسی حرام گردانید؟ بگو: این نعمت‌ها در زندگی دنیا برای کسانی است که ایمان آورده‌اند و روز قیامت نیز خاص آنان می‌باشد. این‌گونه آیات خود را برای اهل علم به روشنی بیان می‌کنیم (Pourseif, 2013, p. 407). هیلن برند در کتاب خود با نام معماری اسلامی بیان می‌کند که بناهای اسلامی با استفاده از ریاضیات حس سلسله‌مراتب، میل به نمادگرایی، عشق مفرط به تزئینات که فراتر از جلوه بخشیدن صرف است و همچنین رنگ، متضمن ابعاد زیبایی‌شناسی شده‌اند (Hillenbrand, 2001). از آنجایی که تزئینات جزء لاینفک معماری اسلامی است، بحث درباره معماری اسلامی و بدون پرداختن به تزئینات آن ناقص می‌باشد، زیرا بخش عمده‌ای از معماری اسلامی به تزئینات اختصاص یافته و عملکرد وسیع و ارزشمندی در راستای اهداف معماری اسلامی و حتی شکل‌گیری و دوام و بقای آن دارد (Makinejad, 2002, p. 68). با شروع دوران تاریخی و رشد تمدن‌های بشری، مسئله تزئین بیشتر مورد توجه قرار گرفت و به دنبال آن، همبستگی تزئینات با معماری نیز گسترش یافت (Makinejad, 2010; Bema, nian, Momeni, & Soltanzadeh, 2012) در میان نقوش اسلامی بر اهمیت هندسه چون استعاره‌ای برای وحدت الهی تأکید شده است. مثلاً نصر در کتابش به نام «علم در اسلام» مدعی شد که «عشق مسلمان به ریاضیات خاصه هندسه و عدد مستقیماً به لب پیام اسلام مربوط است که همانا عقیده توحید است». بورکهارت در پیشگفتار کتاب نقش‌های هندسی در هنر اسلامی نوشته السعید و پارمان هندسه مقدس هنر اسلامی را به مفهوم توحید مرتبط دانسته است: اساس این هندسه دایره است که تصویر یک

و می‌توانند کاملاً حافظ ارزش‌های بومی خود بوده و از شباهت و وابستگی به دیگران بری باشند.

۵. راسته بالا و پایین خیابان مشهد

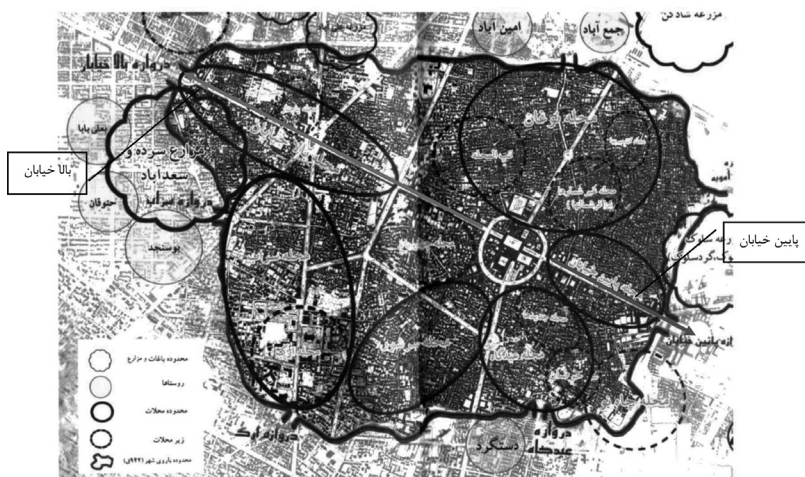
تا اوایل سال‌های دهه ۱۳۳۰ ه.ش مشهد فقط دارای یک خیابان به صورت چهار باغ از غرب به شرق بود که به فرمان شاه عباس بزرگ هم زمان با صحن عتیق صفوی به صورت چهار باغی با چهار ردیف از درختان و نهر آبی در وسط احداث شده بود. در سال ۱۰۱۶ قمری دستور ساخت آن صادر شد و تا سال ۱۰۲۳ قمری احداث آن به طول انجامید. ضلع غربی آن بالا خیابان و یا خیابان علیا نامیده می‌شد و ضلع شرقی آن از بست پایین خیابان به سمت شرق تا محل پنج راه فعلی امتداد داشت و پایین خیابان یا خیابان سفلا نامیده می‌شد (شکل ۲). از شهر مشهد چندین نقشه تهیه شده که اولین آن توسط «خانیکف» در سال ۱۲۷۴ قمری بوده است (Khanykov, 2016). دومین نقشه در سال ۱۲۹۳ قمری توسط «مک‌گره‌گور» تهیه شده است (Mac-Gregor, 1999). احداث خیابان مشهد پس از خیابان‌های هرات و قزوین، سومین تجربه خیابان‌سازی در ایران بود. جهت این خیابان شمال غربی به جنوب شرقی بود و دروازه پایین خیابان و بالا خیابان هم در دو طرف آن احداث شد (Mahvan, 2004, p. 461; Rezvani, 2005, p. 227). حقیقت بین و همکارانش در ارتباط با طراحی خیابان چهار باغ مشهد (بالا و پایین خیابان) چنین می‌نویسند که طراحی این خیابان با خیابان چهار باغ اصفهان از یک اصول واحدی برای ایجاد فضای عمومی چند منظوره شهری با فرم خیابان پیروی می‌کند. همچنین آن‌ها بیان می‌دارند که این اصول واحد متناسب با شرایط مکان و عناصر موجود در سایت بوده، از این رو صورتی متفاوت داشته است (Haghighat bin, Ansari, & Pourjafar, 2009, p. 50).

ختایی به کار می‌رفته است وحدت و هماهنگی بسیاری را به جداره شهری بخشیده و میان بناهای گوناگون و بالطبع نماهای مختلف وحدت و هماهنگی ایجاد می‌نمایند. د. ذکر، آموزش معنوی، عبودیت، توحید و هدایت: تزیینات اسلامی به خصوص کتیبه‌ها و خط نوشته‌ها بدین دلیلی که حاوی مضامین روحانی قرآن کریم‌اند به بهترین نحو می‌توانند در تربیت معنوی انسان اثرگذار باشند. ر. خلیفه الهی انسان در زمین: تزیینات اسلامی علاوه بر انتقال مفاهیم قرآنی به انسان و تربیت او، از منظر شکلی و کالبدی به وحدت خود، رنگ‌های متنوع نمود بارز تجلی روح الهی در کالبد بنا می‌باشند. ز. شکر: پرهیز از اسراف و استفاده از مصالح با توجه به توان و قدرت فیزیکی آن‌ها می‌باشد.

در ارتباط با زندگی اجتماعی می‌توان رعایت مقیاس انسانی را در بهره‌گیری از تزیینات مشاهده نمود. به‌عنوان مثال تزییناتی که در گنبد مساجد غالباً به کار گرفته می‌شدند کمتر به جزئیات پرداخته و این در حالی است که تزیینات در جداره‌ها و سطوحی که در فاصله نزدیک به مخاطب قرار دارند دارای جزئیات بیشتری هستند. حفظ حقوق فردی و جمعی از دیگر مواردی است که در ارتباط با کاربرد تزیینات می‌توان بررسی نمود. تزیینات اسلامی علی‌رغم این‌که از تنوع بسیاری در طرح برخوردار است و طیف وسیعی از نقوش هندسی، اسلیمی و ختایی و نیز کتیبه‌های خطی را در بر می‌گیرد و می‌تواند به هر بنا ویژگی و هویت خاص خویش را ببخشد، در عین میان بناهای مختلف نیز وحدت و هماهنگی به وجود می‌آورد. استفاده از رنگ‌های متناسب و هماهنگ نیز به این مهم یاری می‌سازد. در ابقاء و نگهداشت ارزش‌های بومی، تزیینات اسلامی علی‌رغم پتانسیلی که برای ایجاد تغییراتی که در نهایت خلاقیت در روند طراحی آن‌ها شکل می‌گیرد، دارند حاوی ارزش‌های تاریخی خود نیز هستند

شکل ۲: نقشه مشهد در دوران قاجار

در این نقشه پایین خیابان و بالا خیابان توسط نگارندگان شاخص شده است.

(Rezvani, 2005)

اخطار به عقب‌نشینی با توجه به خیابان ۲۸ متری داد و حاشیه بالا و پایین خیابان را نیز برای یکنواخت شدن دستور بازسازی داد و تمام بساطی‌های روی نهر خیابان را هم برجید و طرفین نهر را دیواره زنی نمود و از برکه و گودال‌ها، نهر زیبایی ساخت (Mahvan, 2014, p. 463). با توجه به این‌که پایین خیابان و بالا خیابان نقش ستون فقرات شهر را داشته است، غالب ساختمان‌های مسکونی و تجاری حاشیه این دو خیابان نیز دارای جداره‌های با ارزشی بوده‌اند، لذا آنچه اکنون نیز به‌عنوان جداره‌های با اهمیت در میراث فرهنگی به ثبت رسیده است از نمای این بناها می‌باشد که در این میان می‌توان به جداره‌های بیرونی ۱۵ بنا اشاره کرد. موقعیت و تصویر هر یک از این بناها در شکل ۳ قابل مشاهده است. با توجه به اطلاعاتی که در سازمان میراث فرهنگی و گردشگری به‌دست آمده است، کلیه این بناها دارای شناسنامه ثبتی می‌باشند که گاهی با نام مالک سابق و یا مالک کنونی و یا براساس آدرس کنونی به ثبت رسیده است.

آرامگاه خنده خاتون، برج استوانه‌ای شکل است که در بخش بالای آن، با گنبد رک مخروطی پوشانیده شده است. بالا و پایین خیابان مشهد که از زمان صفوی تا اوایل پهلوی تنها خیابان اصلی شهر محسوب می‌شود در زمان رضاخان در دوره پهلوی اول توسط ایجاد دو خیابان فلکه شمالی در سال ۱۳۰۸ و فلکه جنوبی در سال ۱۳۰۹ برای تسهیل ارتباط وسایل نقلیه به یکدیگر پیوند می‌خورند و این مساله باعث ایجاد ساختمان‌های دو طبقه زیبایی در محیط این فلکه می‌شود (Seyyedi, 2009). هرچند که این دو خیابان در زمان صفوی احداث شده‌اند اما در دوره‌های بعد بالاخص دوره قاجار و پهلوی اول دستخوش تغییراتی شده‌اند، در اواخر دوره قاجار مالکان ساختمان‌های دو سمت این خیابان و دکان داران به حریم خیابان تجاوز کرده و باعث کم شدن عرض آن شدند. در زمان نیابت تولیت مرحوم اسدی، و به منظور ساماندهی بافت شهری آن زمان مشهد اقدام به اصلاحاتی قبل از خیابان‌کشی‌های جدید نمود او به تمام مالکان متجاوز که در اواخر قاجاریه خیابان را به صورت بی‌قواره و کج و معوج درآورده بودند

شکل ۳: نماهای جداره‌های بالا و پایین خیابان مشهد که به ثبت میراث فرهنگی رسیده‌اند.

پایین خیابان ⇨							
	منزل آستان قدس	منزل جواهری	منزل خیابان نواب صفوی ۱	منزل خیابان نواب صفوی ۲			
بالا خیابان ⇩							
	تیمچه مرحوم تابسرا	منزل سعیدی	منزل شهرداری	منزل رحمان زاده			
							
	منزل آجیل چی	منزل داوودی	منزل شیرازی	منزل میرزایی	منزل دهقان	منزل غفاریان	منزل حسینی

(The Authors Based on Afifi, Talaee, 2014; Achieve of Iran's Cultural Heritage Handicrafts & Tourism Organization)

از خانه‌ها به همراه مصالح نما نوع تزیین، رنگ و طرح آن‌ها به تفکیک آورده شده است. در شکل ۴ نیز اطلاعات جدول ۱ به اختصار تحلیل شده و از داده‌های آن چنین بر می‌آید که در تمامی بناها بیشترین نقطه‌ای که تزیینات در آن به کاررفته است متن نما و کمترین در سردر بوده است. کتیبه پنجره، رخام و سرستون به ترتیب بعد از متن

۶. بررسی تزیینات جداره‌های بالا و پایین خیابان مشهد

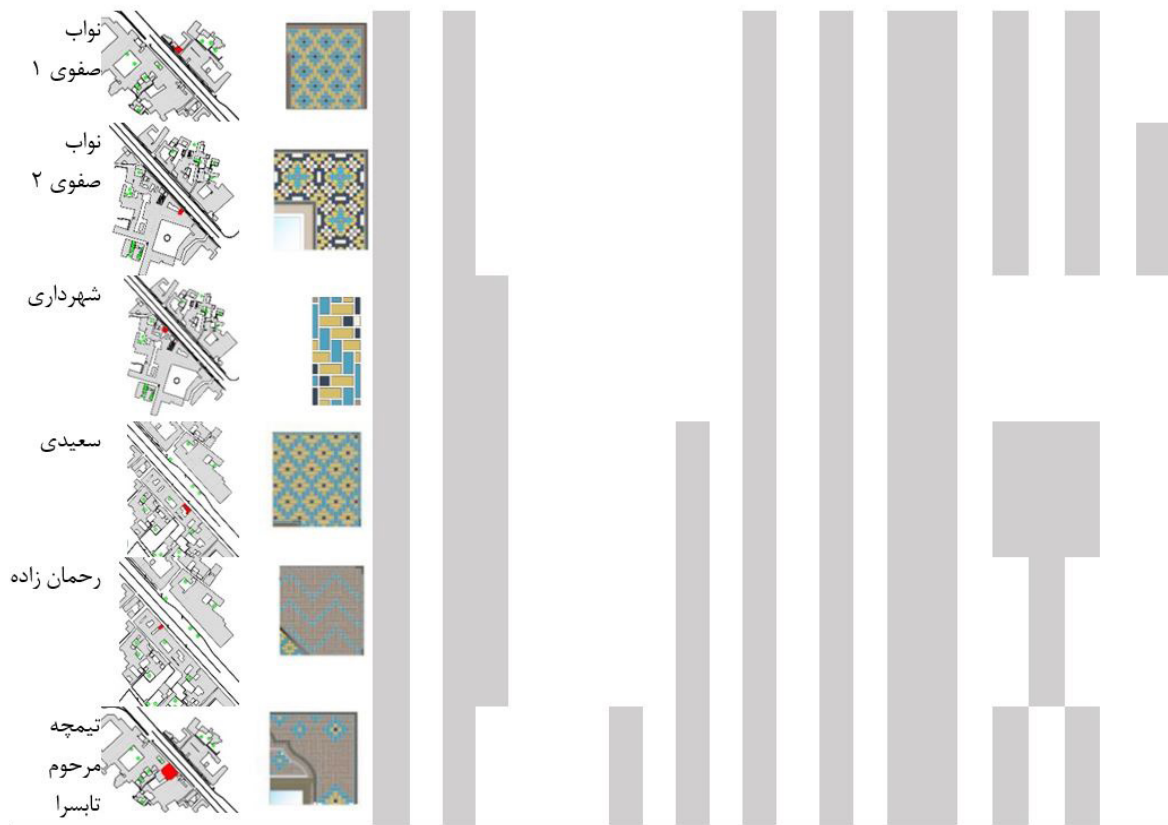
همانطور که ذکر آن رفت پانزده بنا از جداره تاریخی بالا و پایین خیابان ثبت میراث فرهنگی و گردشگری خراسان رضوی شده‌اند. تمام این بناها دو طبقه بوده تزیینات در بخش بالایی آن‌ها به کار رفته‌اند. در جدول ۱ مکان هریک

بعد از آن رنگ‌های آبی فیروزه‌ای و لاجوردی توامان و رنگ‌های قهوه‌ای، خاکستری، صورتی و سفید به ترتیب دارای بیشترین و کمترین فراوانی‌اند.

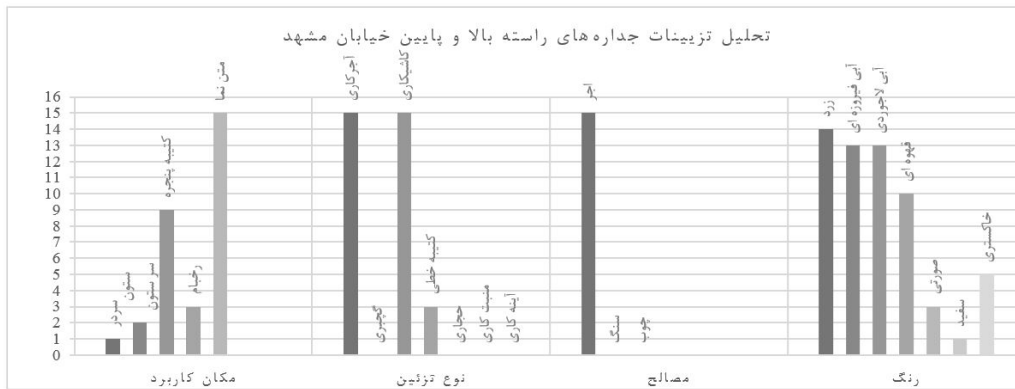
نما بیشترین فراوانی را دارند. مصالح تمامی نماها آجری بوده و در این بین از تزیینات آجرکاری و به‌طور عمده کاشیکاری در جداره‌های آن استفاده شده است. از میان رنگ‌ها، رنگ زرد در تمامی بناها استفاده شده و

جدول ۱: تزیینات جداره‌های راسته بالا و پایین خیابان مشهد. در این جدول موقعیت قرارگیری بنا در خیابان، طرح تزیین، رنگ، مصالح نما و نیز مکان به کار بردن تزیین در تمامی ۱۵ بنایی که به ثبت میراث فرهنگی و گردشگری رسیده‌اند نشان داده شده است.

نام بنا	موقعیت در جداره خیابان	طرح تزیینات	نوع تزیین	مکان کاربرد تزیین	مصالح	رنگ‌ها
آجیل چی			آجرکاری گچ بری کاشیکاری کشیه خطی ایه کاری مسیب کاری خجاری	سردر ستون و سر کشیه پنجره رخسار من نما	آجر سنگ زرد قهوه ای مشکی آبی فیروزه ای صورتی آبی لاجوردی خاکستری سفید	
دهقان						
غفاریان						
حسینی						
داوودی						
میرزایی						
شیرازی						
آستان قدس						
جوهری						

شکل ۴: تحلیل تزیینات جداره‌های راسته بالا و پایین خیابان مشهد بر مبنای اطلاعات و داده‌های جدول ۱

بررسی قرار می‌گیرد. در تحقق این امر اطلاعات مندرج در جداول ۱ و ۲ به منظور ارزیابی چگونگی حضور تزیینات در این دو جداره مورد استفاده قرار گرفته است.

در ادامه در جدول ۲، نقش تزیینات در تحقق هویت ایرانی- اسلامی مورد بررسی قرار می‌گیرد و همچنین با توجه به شاخص‌های موجود، میزان حضور تزیینات جداره‌های بالا و پایین خیابان و نقش آن‌ها در دستیابی به این مهم مورد

جدول ۲: بررسی نقش تزئینات ایرانی- اسلامی در هویت بخشی به جداره‌های شهری و تحلیل نقش تزئینات جداره‌های بالا و پایین خیابان بر مبنای شاخص‌های مذکور.

سطح تأثیر جداره‌های تاریخی مشهد در تحقق هویت اسلامی		نقش تزئینات اسلامی در تحقق هویت اسلامی	تزئینات جداره بالا و پایین خیابان مشهد	فرهنگ اسلامی	
زیاد	متوسط	کم	<ul style="list-style-type: none"> • تزئینات این جداره‌های غالباً کاشیکاری و آجرکاری بوده و از مصالح بومی منطقه به حساب می‌آیند. • تزئینات این جداره‌های علاوه بر ابعاد زیبایی‌شناسی، جداره را از بارش‌های جوی مصون می‌دارند. 	<p>تزئینات معماری ایرانی دوره اسلامی بر مبنای اصل خود بسندگی نه تنها از منظر زیبایی‌شناسی بلکه با تأمین اهداف عملکردی به کار گرفته می‌شدند، علاوه بر این مصالح به کار گرفته شده در تزئینات به طور عمده بر مبنای مصالح بومی منطقه بوده و از کاشیکاری، آجرکاری، و چوب‌بری و سنگ‌کاری و گچ‌بری استفاده می‌شده است.</p>	پرهیز از اسراف و فساد
زیاد	متوسط	کم	<p>به علت همسانی در کاربرد تزئینات از نوع هندسی، علاوه بر شاخص‌های کالبدی نما مانند: خط آسمان صاف و ارتباط تنگاتنگ شکل و زمینه و نیز شکل ساختمان در تمامی بناها، و نیز استفاده از رنگ‌های همسان در تمامی جداره‌ها، لذا نمایی نسبت به سایر جداره‌ها در بافت خیابان خودنمایی نمی‌کند.</p>	<p>در جداره‌های شهری ایران دوره اسلامی تزئینات عمدتاً به بناهای شاخص و از همه مهم‌تر گنبد مساجد، سر در آن‌ها، سر در بازارها، مدارس و غیره تعلق می‌گرفت و بناهای شخصی در این بین جایی برای تفاخر و خودنمایی نداشتند، از سویی به دلیل کاربرد مصالح بومی تزئینات مجالی برای تفاخر بنایی شخصی، بر دیگری محسوب نمی‌شود.</p>	عدل و تواضع
زیاد	متوسط	کم	<ul style="list-style-type: none"> • در مقیاس جداره: از آنجایی که تمام تزئینات به کار گرفته شده در نمای ساختمان‌های مذکور هندسی می‌باشند و از رنگ‌های نسبتاً یکسانی بهره‌مند هستند، علی‌رغم تنوع در طرح‌های هندسی وحدت و هماهنگی میان تمام آن‌ها به‌عنوان یک کل واحد وجود دارد. • در مقیاس تک بنا: در برخی از نماها به دلیل تقسیم‌بندی‌های متعدد در عرض جداره، چندین بخش به وجود آمده است که در بناهای کمی تمامی بخش‌ها از یک نوع رنگ و هندسه استفاده شده است و لذا وحدت لازم گاه‌ها در یک نمای ساختمان مشاهده نمی‌شود. 	<p>تزئینات ایران دوره اسلامی، بالاخص تزئینات هندسی، اسلیمی و ختایی از منظر شکل‌گرایانه علی‌رغم تنوع بسیار، با هماهنگی اجزای خود وحدت بخش جداره‌های شهری می‌باشند. از سویی غالب تزئینات هندسی مرکزگرا بوده و در عین گسترش در ابعاد مختلف رو به سوی مرکزی واحد دارند.</p>	وحدت در کثرت
زیاد	متوسط	کم	<ul style="list-style-type: none"> • کاربرد کتیبه‌هایی در بالای پنجره‌ها و سر درب‌ها که متضمن آیات قرآن کریم هستند، انتقال‌دهنده مضامین کلام وحی می‌باشند و نقش آموزشی در راستای تقویت معنویت مخاطب دارند. • کاربرد نقوش هندسی که تزئین غالب نماهای جداره می‌باشد، بیانگر وحدت و نشانه‌ای از توحید است. 	<p>کتیبه‌های خطی که از بارزترین جلوه‌های تزئینات دوره اسلامی ایرانی می‌باشند، غالباً حاوی مضامین آیات قرآنی و احادیث می‌باشند و از این منظر نقش قابل توجهی در انتقال پیام وحی به مخاطب دارند. از سویی تزئینات هندسی، ختایی و اسلیمی غالباً مرکزگرا بوده و انسان را متوجه سیر از کثرت به وحدت و تجلی ابعاد توحیدی می‌نماید.</p>	آموزش معنویت و توحید

اعتقادی	انسان خلیفه‌الهی	تزیینات اسلامی تجلی خلاقیتی به دست انسان مسلمان است که در قالب و جان ماده از طریق نقوش و معنا ظهور می‌یابد.	کم	متوسط	زیاد	• کاربرد تزیینات در جداره راسته این خیابان‌ها نشان‌گر خلق اثری هنری از جانب خالق آن و دمیدن روح او به ماده و نقوش آن است.
رعایت مقیاس انسانی	رعایت مقیاس انسانی	تزیینات می‌توانند مقیاس بزرگ ساختمان‌ها و سطوح وسیع را شکسته و در منظر شهری آن‌ها را متناسب با مقیاس انسانی جلوه‌گر سازند. آنچه که در تزیینات گنبد مساجد در فاصله دور از چشم انسان در شهرهای اسلامی شکل می‌گرفت، به لحاظ میزان پرداخت به جزئیات با تزییناتی که در ارتفاع کوتاه و به فاصله نزدیک به کار گرفته می‌شد متفاوت بوده و میزان پرداخت به آن در فاصله دور کمتر است و در فاصله نزدیک بیشتر بوده است.	کم	متوسط	زیاد	• در جداره‌های مذکور با توجه به این‌که سطح طبقه همکف به‌طور عمده تجاری بوده و دارای بازشوهای وسیع می‌باشند، تزیینات در طبقات بالا به کار رفته اند با این حال از دید ناظر پیاده کاملاً قابل درک می‌باشند. • در مقیاس سواری این تزیینات با توج به سرعت زیاد صرفاً نمود رنگی پیدا کرده و جزئیات آن قابل درک نیست اما کاربرد آن‌ها در طبقه دوم، و در ارتفاع بیشتر، نشان از توجه به بعد فاصله ناظر دارد
حفظ هویت جمعی و حقوق فردی	حفظ هویت جمعی و حقوق فردی	از آنجایی که تزیینات اسلامی از تنوع بسیاری برخوردارند، جداره‌های شهری که بهره‌مند از این تزیینات می‌باشند علاوه بر این‌که هر یک در کاربرد از طرح و رنگ با دیگری تفاوت دارد و می‌تواند هویت فردی خود را کسب نماید با این حال در کلیات هم‌نوا با دیگر جداره‌های بوده و در مجموع هویت جمعی را که وابسته به منظر شهری است احراز می‌نماید.	کم	متوسط	زیاد	• هر یک از جداره‌های راسته بالا و پایین خیابان دارای تزیینات هندسی بوده و در مجموع از رنگ‌های نسبتاً همسانی با سایر نماها برخوردار است و از این منظر راسته دو خیابان هویت خود را به‌عنوان یک کل به مخاطب معرفی می‌نمایند. • هر کدام از بناها علی‌رغم وحدت در کل مجموعه بعضاً فاقد هماهنگی در تقسیم‌بندی جداره‌های خود به‌عنوان یک تک بنا است و این مساله باعث کم رنگ شدن هویت آن می‌شود. به نحوی که ممکن است گاهی حتی بخش‌های یک نما از نظر مخاطب متعلق به جداره‌های متعدد درک شود.
پرهیز از شباهت و وابستگی به دیگران	پرهیز از شباهت و وابستگی به دیگران	تزیینات در بناهای ایران دوره اسلامی، از طرح‌هایی بهره می‌گیرد که انتزاعی از طرح‌های گیاهی بوده، هندسی و یا برگرفته از آیات قرآنی و روایات و متجلی در کتیبه‌های خطی می‌باشد. لذا از این منظر کاملاً شاخص و بی نظیر بوده و کمترین برداشت از طرح‌های بیگانه و وابستگی را به آنان دارد و طبیعتاً کاربرد آن‌ها در جداره‌های شهری کالبد آن را مستقل از وابستگی به طرح‌های غیربومی می‌سازد. در عین حال می‌توان با ایجاد تنوع در طرح‌های بومی هرچه بیشتر بر بعد خلاقه آن‌ها افزود.	کم	متوسط	زیاد	• علی‌رغم بهره‌گیری از گره چینی که جزء شاخص‌ترین نوع طرح‌های تزیین اسلامی محسوب می‌شود، و کاربرد کاشی و آجر به‌عنوان مصالح اصلی تزیین که بر گرفته از پتانسیل‌های بومی می‌باشند، گاهی در کاربرد رنگ استفاده از رنگ‌های مشکی، زرد پررنگ، صورتی و قهوه‌ای قابل مشاهده است که ارتباطی با رنگ‌های معماری سنتی ایران دوره اسلامی و کاشی‌کاری‌های آن ندارد. • از سویی استفاده از طرح‌های شیر و خورشید در برخی کتیبه‌ها و سنتوری پنجره‌ها عناصری کاملاً وارداتی است که از دوره قاجار وارد ایران شده است.

۷. نتیجه گیری

تمایزاتی از قبیل تفاوت در عرض جداره‌ها، وجود دارد که مانعی برای ایجاد هماهنگی کلیت جداره محسوب نمی‌شود. تمامی جداره‌ها با مصالح آجر ساخته شده‌اند و از منظر تزئینات که موضوع این بحث است، تمامی آن‌ها دارای تزئینات هندسی آجرکاری و غالباً کاشیکاری از نوع کاشیکاری معرق و معقلی می‌باشند که این خود نشان از وحدت میان جداره‌های مذکور است. با توجه به جدول ۲ در رابطه با شاخص‌های انطباق تزئینات با تحقق اهداف هویت اسلامی، می‌توان نتیجه گرفته که تزئینات راسته بالا و پایین خیابان، علاوه بر ابعاد زیبایی شناختی، دارای ابعاد عملکردی نیز بوده و در ساخت آن‌ها از پتانسیل‌های بومی و مصالح محلی استفاده است. از سویی هماهنگی میان طرح، مصالح، رنگ و مکان کاربرد تزئینات در جداره‌ها نشان از هماهنگی میان آن‌ها، حفظ هویت جمعی و عدم تفاخر در نماسازی دارد. از سویی دیگر علی‌رغم هماهنگی میان عوامل ذکر شده، طرح تزئین در هر بنا با توجه به جدول ۱، خاص خود نما بوده و احراز کننده هویت فردی و عدم شباهت به دیگران در هر جداره می‌باشد. شاخص دیگری که در ارتباط با تحقق فرهنگ اسلامی مورد بررسی قرار گرفت رعایت مقیاس انسانی در زیر مجموعه ارزش‌های اجتماعی بود، که با توجه به این که تزئینات مذکور در قسمت بالای جداره به کار رفته‌اند، با بعد فاصله عرض خیابان به راحتی برای مخاطب قابل درک بوده و در عین حال از پرداختن به جزئیاتی که برای او قابل درک نیست پرهیز شده است. در مجموع تزئینات اسلامی این جداره‌ها با کاربرد تزئینات هندسی و به خصوص کتیبه‌های خطی که حاوی کلام وحی می‌باشند و به طور کل تزئینات ایران اسلامی، نشان از تجلی روح عبودیت در ماده داشته و نقش به‌سزایی برای انتقال پیام اهداف اسلامی دارند.

امروزه منظر شهری و نقش آن در هویت بخشی به شهر از اهمیت والایی برخوردار است. یکی از عواملی که تأثیر به‌سزایی در انتقال فرهنگ مردم شهر و انسجام منظر شهری و نیز تحکیم وحدت و هویت آن دارد، نماهای شهری است. نماهای شهری در زمان حال در ایران به دلیل عدم وجود ضوابطی که حاکم بر نحوه اجرای آن‌ها باشد و نیز عدم هماهنگی در به‌کارگیری مصالح، خط آسمان و غیره دچار اغتشاش بصری غیر قابل وصفی شده است. در این بین در گذشته جداره‌های شهری و بناهای شاخص شهر مانند: مساجد علاوه بر هماهنگی در بهره‌گیری از مصالح و خط آسمان متناسب از منظر شهری مناسب‌تری نسبت به امروز برخوردار بود. در بسیاری از شهرهای ایران دوره اسلامی تزئینات نقش اساسی در وحدت جداره‌های شهری بازی می‌کردند. از آنجایی که تزئینات اسلامی مانند: کتیبه‌ها در برگزیده مضامین آیه‌های قرآنی و روایات می‌باشند، به بهترین نحو می‌توانند بیانگر روح عمیق فرهنگ اسلامی بوده و پیام هویت بخش آن را به بناها و جداره‌های شهری منتقل کنند. از سویی دیگر تزئیناتی مانند اسلیمی‌ها و تزئینات هندسی در بطن خود بیانگر مفهوم وحدت در کثرت هستند که از مضامین عمیق اسلام در راستای نیل به هدف توحید است.

با توجه به شکل ۴ می‌توان چنین نتیجه‌گیری نمود که در بالا و پایین خیابان شهر مشهد که محک این پژوهش می‌باشد جداره‌هایی وجود دارند که هر چند امروزه تعداد معدودی از آن‌ها باقی مانده است، ولیکن بیانگر هویت جداره‌های شهری ایران- اسلامی می‌باشند. چرا که از منظر شاخص‌های کالبدی هم‌نواختی قابل توجهی بین آن‌ها از منظر خط آسمان، خط زمین، شکل ساختمان و میزان پیش‌آمدگی‌ها، خطوط غالب نما، روزه‌ها مصالح و از همه مهم‌تر تزئینات آن‌ها به چشم می‌خورد. در این بین

REFERENCES

- Afifi, V., & Talaei, M. (2014). Scrutinizing the Mashhad's Historical Urban Façade in terms of Ornamentation, Material and Techniques. Asrar Institute of higher Education and Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism Organization of Khorasan-e Razavi.
- Afshar Naderi, K. (2008). Façade in the Architecture of Iran. *Memar Magazine*, 51, 10-15. <http://www.memarmagazine.com/fa/#magazine>
- Alexander, C. (2002). *The Timeless Way of Building*. (M. Qayyoomi Bidhendi, Trans.). Tehran: Shahid Beheshti University. Printing & Publishing Center.
- Amid, H. (1985). *Farhang-i Farsi 'Amid*. Tehran: Amirkabir.
- Ansari, M. (2002). Ornamentation in Iran's Art and Architecture (Islamic era with Emphasis on Mosques). *Modares Honar*, 1(1), 73-59. <https://www.noormags.ir/view/en/magazine/number/19381>
- Archive of Iran's Cultural Heritage Handicrafts and Tourism Organization
- Atashinbar, M. (2009). The Continuity of Identity in Urban Landscape. *Bagh-e Nazar Journal*, 6(12), 45-56. <https://www.sid.ir/en/journal/ViewPaper.aspx?id=193851>
- Bahreini, H. (2008). *Urban Space analysis*. Tehran: Tehran University Press.
- Bemanian, M.R., Momeni, K., & Soltanzadeh, H. (2012). Comparative Study of Tiling Patterns in Two Isfahan's Mosque- schools: "Madrese Chaharbagh" and "Masjed-Seyyed. *Moatleat Tatbighi Honar*, 1(2), 1-16. <https://www.sid.ir/en/journal/ViewPaper.aspx?ID=297164>
- Daneshpour, S.A. (2005). An Introduction to Meaning and Function of Identity of Man-Building Environment. *Bagh-e Nazar*, 1(1), 59-70. http://www.bagh-sj.com/article_1494.html
- Deilmann, H., Bickenabach, G., & Pfeiffer, H. (1987). *Living in Cities*. Stuttgart: K. Krämer
- Dehkhoda, A.A. (1958). *Dehkhoda Dictionary Encyclopedia -Loghat Nameh Dehkhoda*. Tehran: College of Science and Literature, University of Tehran.
- Falamaki, M. (2006). *Formation of architecture in Iran and west experiences*. Tehran: Faza.
- Goudarzi, M. (2010). *Mirror of imagination, Analysis of Architectural decoration of Qajar Period*, Research center for Islamic art and culture, Tehran: Soureh- mehr.
- Haghighat bin, M., Ansari, M., & Pourjafar, M.R. (2009). Mashhad khiyaban (Street charbagh) during Safavid dynasty. *Journal of Historical Research*, 1(4), 37-54. http://jhr.ui.ac.ir/article_16500.html
- Hillenbrand, R. (2001). *Islamic Architecture: Form, Function, and Meaning*. (B. Ayatollah Zadeh Shirazi, Trans.). Tehran: Rozaneh Publication.
- Khanykov, N.V. (2016). *Memoire Sur la Partie Me'ridionale de l'Asie Centrale*. (A. Yaghmaei & A. Bigonah). Mashhad: Behnashr Company (Astan Quds Razavi Publications).
- Kiani, M.Y. (1997). *Decorations Reluted with the Iranian Architecture of the Islamic Period*. Tehran: Cultural Heritage Organization press.
- Lang, J.T. (2007). *Urban Design: A Typology of Procedures and Products*. (S.H. Bahreini, Trans.). Tehran: Tehran University Press.
- Lynch, K. (2002). *A Theory of Good City Form*. (S.H. Bahreini, Trans.). Tehran: Tehran University Press.
- MacGregor, S.C.M. (1999). *Narrative of a Journey through the Province of Khorassan and on the N. W. Frontier of Afghanistan in 1879*. New York: Adegri Graphics.
- Mahdavinejad, M., Bemanian, M., & Khaksar, N. (2010). Architecture and Identity-explanation of the Meaning of Identity in Pre-modern, Modern and Post- modern Eras. *Hoviatshahr*, 4(7), 113-122. http://hoviatshahr.srbiau.ac.ir/article_1141.html
- Mahvan, A. (2004). *Mashhad Al -Reza history*. Mashhad: Mahvan press.
- Mahvan, A. (2014). *The History of Ancient Mashhad*. Mashhad: Javdan Kherad press.
- Motahhari, M. (1993). *Eternity of moral Values*. Tehran: Sadra Publication.
- Moftakhari, H. (2014). Iran and Islam: Iranian Identity, Islamic Heritage. *Historical Studies*, 4(2), 93-111. http://historicalstudy.ihs.ac.ir/article_972.html
- Makinejad, M. (2010). *Persian Art History in Islamic Period: Architectural Decorations*. Tehran: The Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Humanities (SAMT) Press,
- Makinejad, M. (2002). The Role of Ornamentation in Islamic Architecture of Persian tile. *Ketabe Mahe Honar Magazine*, 45(46), 68-71. <http://ensani.ir/fa/article/81275/%D9%86%D9%82%D8%B4>
- Mansouri, A. (2007). Spatial Organization of Iranian City in Tow Periods: Before and after Islam Based on Testimonies of Evaluations of the City of Kerman. *BAGH-E NAZAR*, 4(7), 50-60. http://www.bagh-sj.com/article_67.html
- Nasr, S.H. (1996). *Islamic art & Spirituality*. (R. Ghasemian, Trans.). Tehran: Hekmat.

- Necipoğlu, G., & Al-Asad, M. (1995). *Geometry and Ornament in Islamic Architecture: Topkapı Palace*. Santa Monica: Getty Center for the History of Art and the Humanities.
- Norberg – Shulz, C. (2003). *Architecture: meaning and place*. (V. Norouz Borazjani, Trans.). Tehran: Jan Jahan publication.
- Naghizadeh, M., Zamani, B., & Eslam, K. (2010). Cultural Consideration in Urban Facade Formation (Emphasize on urban facade formation in Iranian Islamic architecture). *Hoviatshahr*, 4(7), 61-74. http://hoviatshahr.srbiau.ac.ir/article_1135.html
- Naghizadeh, M. (2007). Perception of Beauty & Identity of City (in the Light of Islamic Thought). Isfahan: Cultural Recreational Organization of Isfahan Municipality.
- Naghizadeh, M. (2000). Identity of «Iranian Architecture» and «Modernism». *HONAR-HA-YE-ZIBA*, 7, 79-91. <https://www.sid.ir/en/journal/ViewPaper.aspx?ID=58062>
- Noghrehkar, A.H. (2015). *Verses Architecture; an Interpretation of Islamic Intelligence in Art and Architecture*. Tehran: Fekre No.
- Parvizi, E., Ansari, M., & Salehi, M. (2012). Visual Perception of the Color in Urban Fresco (The Effect of Speed in Perception of the Colorful Stains of the City). *Payam-e Mohandes Magazine*, 56, 18-25. <https://www.magiran.com/paper/1048198>
- Pourseif, A. (2013). *The Concise Interpretation of Quran (AL-Mizan and Nemooneh)*. Tehran: Shahed.
- Rahimzadeh, M.R. (2000). The Concept of Identity. Proceedings of the Second Congress on History of Iranian Architecture and Urbanism – Kerman, Bam. Eds. B. Ayatollah Zadeh Shirazi, 3, 261-273. Tehran: Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism Organization of Iran.
- Rezvani, A. (2005). *In Search of Urban Identity Mashad*. Tehran: Ministry of Road and Urban Development.
- Seyyedi, N. (2009). *Mashhad at the Beginning of the 14th Solar Century (Renowned as Maktab Shapoor Report)*. Mashhad: Ahang-e Ghalam publication.
- Tabatabaei, M. (2011). *Urban Facades and their Role in Environmental Quality*. Tehran: Armanshahr, Publishing.
- Tashakkori, A. (2013). The Impact of Urban Facades on Visual Aspects of the City and Citizens (Case Study: Yasuj's Urban Facades in 2012). Paper Presented at National Conference on Sustainable Architecture and Urban Development, Bukan, Iran. <https://www.civilica.com/Papers-SAUD01>
- Zamani, B., Aghajani Refah, M., Khameneh zadeh, H., & Abbasgholizadeh, H. (2008). Organizing the Historical-cultural Axis of Tabriz. Tabriz Municipality (The 8 district) and the Research Center of Building and Urban Context Restoration of Tabriz Islamic Rat University.

نحوه ارجاع به این مقاله

طلایی، مریم؛ انصاری، مجتبی و درج ور، فاطمه. (۱۳۹۸). نقش تزیینات در بازیابی هویت ایرانی- اسلامی در جداره‌های شهری، مورد مطالعاتی: راسته تاریخی بالا و پایین خیابان شهر مشهد. نشریه معماری و شهرسازی آرمان شهر، ۱۲(۲۹)، ۹۹-۱۱۲.

DOI:10.22034/AAUD.2020.102368

URL: http://www.armanshahrjournal.com/article_102368.html

